Zétényi Zsolt

Néhány őszinte szó az igazságtételről,

avagy megtettünk-e mindent, ami tőlünk tellett?

Ajánlom azoknak, akik megszavazták Európa első igazságtételi törvényét a kommunista önkény után, az emberi élet és szabadság védelmében 1991. november 4-én, s ezzel megóvták a magyar törvényhozás becsületét.

I. Így kellett történnie?

Advent idején, a Megváltó születésére várakozva, a szeretet Istenének eljövetelét várjuk, a szeretet kiáradását a világra. Méltó és igazságos, hogy kendőzetlenül, őszinteséggel szóljunk a magyar társadalom és politika történelmi szeretetadósságáról, az életüktől megfosztottaknak, az eltiport életeknek nyújtandó büntetőjogi elégtétel ügyéről.

Huszonhat éve, 1991. november 4-én fogadta el, szavazta meg Magyarország országgyűlése a kommunizmus kísértetétől megszabadult Kelet-Közép-Európa első ún. „igazságtételi" törvényét. Ezen túlzó igényű, emberi lehetőségek mércéjével alig elérhető célt jelentő elnevezést a kommunista önkényuralom által vagy annak érdekében elkövetett súlyos bűncselekmények üldözését nyomatékosító büntető törvényre értették annak idején – s azóta is –, ide sorolva a 2011-ben meghozott törvényt is, népies, közkeletű nevén: a lex Biszkut. Ezek a törvények arra szolgáltak (volna), hogy a bűnüldözés és az igazságszolgáltatás hatóságai felderítsék, megnevezzék és méltó büntetéssel sújtsák a magyar nép, a magyarországi társadalom tagjainak életét és szabadságát súlyosan sértő, a maguk idején is bűncselekménynek minősülő kriminális cselekmények tetteseit és részeseit.

Amikor ezeket a sorokat írom, Mindszent havában, októberben vagyunk, s a magyar októberek a szabadságért áldozott életek fájó és büszkeségünkre méltóan rászolgáló áldozatait hívják elő a közösségi emlékezetből, akár október 6-a vértanúira, akár október 23-ára és a következő időszak szabadságtól mámoros, vértől piros napjaira gondolunk. Sokan véltük, hittük, meggyőződéssel, hogy *nem elég virágot vinni az áldozatok sírjára,*[1] sokak véleményét fejezték ki Hugo Grotiusnak, a nemzetközi jog és természetjog nagy alakjának szavai, amelyek

Zétényi Zsolt (1941) jogász, volt országgyűlési képviselő. 2008 és 2014 között a Nemzeti Jogvédő Szolgálat elnöke.

1 Simon Wiesenthal.

elhangzottak 1991 ominózus november 4. napján az Országgyűlésben is: *az nem lehet, hogy súlyos bűnök büntetlenül maradjanak*.[2] A halottak és megtiportak, összetört életűek helyett nem bocsáthatunk meg azoknak a bűnösöknek, akiknek nincsen, nem volt bűnbánatuk, mert a bűnbánathoz a bűnök ismerete és megvallása, a bűnök ismeretéhez és megvallásához szigorú, a Mindenható által vezérelt lelkiismeret szükséges. A lelkiismeret elsőrendűen kegyelmi adomány, ám talán tanulható is. Néhány – korántsem elegendő, a kérdéskör mélyére ritkán hatoló – tanulmány, visszaemlékezés, jogtörténeti munka, szakmai tanácskozásról kiadott dokumentum szól a büntetőjogi igazságtétel kérdéséről s ennél jóval több a történésekről. A vezérszólam szerint az erre hivatottak, a felelősségre vonás pártolói mindent megtettek, s ennek ellenére tudomásul kell vennünk: meghiúsult a súlyos bűntettekért való büntetés lehetősége. Ebből a „mindent megtettünk" formulából, lelkiállapotból hiányzik a megfontoltság, a pontosság, az etikai felelősség. Ezen a ponton meg kell állnia, önvizsgálatot kell tartania mindenkinek, mindazoknak, akiknek szavuk, döntési lehetőségük volt és van.

A történelmi tények megismeréséhez joga van az utánunk jövő nemzedéknek, s nemcsak joga, hanem nagy szüksége is van az élet tanítómesterének segítségére. Ezért néhány sarkalatos tényt, történést, különösen a megélt eseményeket, cselekedeteket és mulasztásokat köteles megosztani az érdeklődőkkel a történelem minden részese s jómagam is.

Valóban megtettek minden tőlük telhetőt? Megtettek-e mindent a rendszerváltoztatók s az utánuk következő kormányok és országgyűlések azért, hogy a véres önkényuralmi múlt bűntettei napvilágra kerüljenek, széles körben ismertté váljanak; a felelősök, a nemzetgyilkossági kísérletet vezénylők és végrehajtók pedig bíróság elé. Volt-e az előbbiek tekintetében valódi terve és szándéka 25 év hatalom birtokosainak, mindenkori kormányainak, országgyűléseinek, bűnüldözőinek? Miért nem volt megfelelő törvény 20 éven át? S amikor volt már – 2011-ben –, miért nem hozták létre a szervezeti és személyi feltételeket? Vajon tényleg alkotmányjogi, büntetőjogi kérdést hánytak-vetettek a döntéshozók akkor, amikor meghiúsították a novemberi döntés hatálybalépését? Vagy inkább igaz – s ezt valljuk, mert ez az igazság –: hatalmi-politikai megfontolások vezették őket, kevéssé valódi elméleti kérdések. A salgótarjáni sortűzperben eljárt Fővárosi Bíróság büntető tanácsának elnöke, a későbbi alkotmánybíró, dr. Strausz János kénytelen volt megállapítani már a kilencvenes évek közepén, 1995. január 31-én kihirdetett ítéletének indokolásában, hogy *„az 1956-os vérontásokért és megtorlásokért kétségkívül felelős, életben levő politikai és katonai vezetők ellen soha senki sem kezdeményezett törvényes felelősségre vonást, és erre még a jelen ügy kapcsán sem került sor. Ehelyett egyszerű közembereket ültettek a vádlottak padjára, noha ezek többsége ellen sem volt hitelt érdemlő bizonyíték. Továbbá azzal is tisztában kell lenni, hogy közel négy évtizeddel az 1956-os forradalom után s az után, hogy mindaz elmúlt, mind a jelenlegi politikai rendszer hosszú időn át minden törvényes felelősségre vonást lehe-*

2 Crimen grave non potest non esse punibile: Grotius, XVII. század.

tetlenné tett, megakadályozott, megnehezített, illetve időt húzva, elhalasztott, a büntetéseknek ma már csak szimbolikus jelentőségük van."[3]

Ez a megállapítás 20 évig igaz volt, majd – egy félresikerült közjáték, Biszku Béla, a kommunista főbűnös ellen folytatott, jogerős büntetés nélkül, a vádlott halála miatt befejeződött per után – napjainkban véglegesen megfeneklett az igazságtétel hajója.

Így kellett történnie?

Az itt következő jogtörténeti eseménysor, az általam személyesen megtapasztalt tények szerint a hatalmon levők téves ítéletalkotása, erkölcsi és jellembeli gyengeségek, a politikai következményektől való félelmek, a hatalom ethoszának hiánya, a magasabb elvek iránt való érzéketlenség miatt is történhettek így a dolgok. Ezek persze következtetések… Ami vitathatatlanul megállapítható: mit tettek, s mit nem tettek… A legnagyobb világi érték, az emberi élet, az ehhez való jog megsértését akár egyéni, akár tömeges emberöléseket minden emberi és isteni erkölcsi törvény szerint minden világi hatalom köteles megakadályozni és megtorolni. Aki ezt a történelem által megerősített és igazolt kötelességet megtagadja, az élethez való jogot tagadja meg, bűnrészessé válik a gyilkosságokban.

Miért szükséges a felelősség büntetéssel mérése? A tiszta védekező büntetéssel szemben az emberek elsődleges reakciója – tartjuk Bibó Istvánnal – mindig a Grotiusé: nem lehet, hogy súlyos bűntettek büntetlenül maradjanak. *„Van a megtorlásnak valamilyen kiirthatatlan szükségessége, s éppen ez az, amit vizsgálni kell. A megtorlás, ha nem csupán a világharmóniából vezetjük le, nagymértékben tapasztalati és társadalmi vonatkozású jelenség. […] nem vagyunk képesek elfogadni olyan büntetési rendszert, amely pusztán célszerű védekezésre van beállítva: közönyösnek, túlságosan megértőnek érezzük a bűncselekménnyel szemben; hiányzik belőle a sértett ember, a sértett közösség felháborodásával való szolidaritása, ami minden intézményes megtorlás jellegzetes vonása."*[4] Világos a kérdés és a válasz: *„milyen társadalmi cél kívánja, hogy a büntetőjog a megtorlás-büntetés formájában szolidaritást vállaljon a társadalmi közösség felháborodott tagjaival? Ez a cél nem lehet más, mint éppen ennek a felháborodásnak a szublimálása és levezetése, intézményessé, absztrakttá, objektívvé, igazságossá tétele mindama technikai eszközök: a pártatlan bíró, a tagolt és kontradiktórius eljárás, a fellebbvitel lehetősége és a közösség hatalmával biztosított végrehajtás segítségével, amelyek ennek a célnak a szolgálatában a jog számára ősidők óta rendelkezésre állottak. Az önbíráskodás, a magánbosszú, a lincselés jelenségeit akarja elkerülni a jog akkor, amikor a bűncselekményt a sértett helyett maga torolja meg, s ezzel a közösség tagjainak a büntetés elleni felháborodását a büntetés intézményével levezeti."*[5]

3 Fővárosi Bíróság. 16. B. 768/1994/88. 1995. január 31. ítélet.

4 Bibó István: Kényszer, jog, szabadság. In *Válogatott tanulmányok*. I. kötet. Budapest, 1986, 172–174.

5 Uo.

Nyitott, soha meg nem válaszolható kérdés: hogyan alakultak volna hazánk közügyei, ha megfelelő időben szembenézünk a legsúlyosabb bűnökkel és bűnösökkel. Mindenképpen másként. Hajlok arra, hogy a zsákutcás igazságtételnek s a rendszerváltozás többi fogyatékosságának a titkos kulcsa benne van, mintegy betáplált kódként ott rejtőzik az egész máig tartó s folytatódó történeti folyamatban, amelyet jogállami rendszerváltozásnak neveznek.

Kérdezhetnénk: nem hangzott már el elegendő eszmefuttatás erről az ügyről? Nem volt elegendő, nem volt mélyreható, nem volt igazán felelősségteljes! S főképpen a cselekvés területén nem tettünk meg, nem tettek meg minden tőlünk-tőlük telhetőt!

II. A törvény és sorsa

A törvény indokoltságát számos (többnyire nem valódi, gumicsonton rágódás jellegű) vita és eszmefuttatás taglalta, tisztelet a kivételnek. Ezeket másutt olvasni lehet. Számunkra annyira kézenfekvő volt az önkényuralmi bűnök büntethetőségének megnyitása, amint ez bármilyen más súlyos bűncselekmény esetén sem vita tárgya. A felelősségre vonás megnyitása jogi, erkölcsi és civilizációs követelmény volt, mégsem terjedt ki az önkényuralom által elkövetett valamennyi bűncselekményre, eredetileg kizárólag az emberölés megbüntetését célozta. Ezzel szándékaim szerint megkönnyítve az elfogadást és a jogalkalmazást, meghiúsult várakozásom szerint valamennyi ép erkölcsi érzésű törvényhozó és bűnüldöző egyet kellett értsen az emberi élet védelmében. Mintegy a nemzeti minimum részeként. Sajnálatosan nem így történt.

1. Az országgyűlés által negyed évszázada megszavazott büntetőjogi jellegű törvények

Az általam kezdeményezett – 1991. márciusában elkészült, be nem nyújtott – törvényjavaslat eredetileg így szólt:

„Törvényjavaslat a Magyar Köztársaság büntető törvénykönyvéről szóló 1978. évi IV. törvény módosítására.

A Magyar Köztársaság büntető törvénykönyvéről szóló 1978. évi IV. törvény kiegészül az alábbi §-sal:

„34/A § 1990. május 2-án kezdődik az 1878: V. törvénycikk 278–280. §-a, az 1961. évi V. törvény 253. § (1)-(2) bekezdése vagy az 1978. évi IV. törvény 166. § (1)-(2) bekezdése szerint minősülő és büntetendő emberölés büntethetőségének elévülése, ha a bűncselekményt 1944. december 21. és 1990. május 2-a közötti időben követték el, és azt az állam nem üldözte.

2. § E törvény a kihirdetés napján lép hatályba."

Ebben még nem volt szó arról, hogy az állam politikai okból nem üldözte az emberölést, s nem terjedt ki a javaslat a hazaárulásra és hűtlenségre sem. Ezt a változatot tartottam a legjobbnak!

1991 májusában, dr. Békés Imre professzorral való beszélgetés után, tanácsainak figyelembe vételével született a 2800-as képviselői önálló indítvány, 1991. május 9-én datálva. Így került a büntetendő tényállások közé a hazaárulás és a hűtlenség. Bekerült továbbá a szövegbe a Btk. 2. § módosítása, majd az 1991. augusztus 29-én kelt 2961. sz. változatba a „politikai" okból nem üldözés mint feltétel.[6]

Ezt a szöveget nyújtottam be 1991. augusztus 29-én, a Szovjetunióbeli kommunista restaurációs kísérlet után. Az előterjesztés indokolása szerint: „*Az új Országgyűlést nem a bosszú és megtorlás, hanem a törvényesség és az igazságtétel szelleme vezeti. Ezért kell állást foglalnia a megjelölt korszakban elkövetett bűncselekmények büntethetőségének kérdésében.*"

Zétényi–Kutrucz-törvénynek is nevezhetnénk a végül is megszavazott törvényt, tekintetettel arra, hogy a végszavazás előtti napokban dr. Kutrucz Katalin büntetőjogász, egyetemi adjunktus, országgyűlési képviselő az alkotmányügyi bizottság által elfogadott módosításokat indítványozott.[7] Igaz, hogy a törvényjavaslat Zétényi–Takács névvel híresült el. Takács Péter érdemi tevékenységet azonban nem fejtett ki, a kiállást vállalta, ám az ő közreműködése szívességi-támogató jellegű volt, kérésemre megkönnyítendő az adminisztratív nehézségeket, a jelenléti kötelezettséget. Így az elfogadott törvényt emlegették inkább lex Zétényiként. Az országgyűlés 1991. november 4-ei ülésnapján szavazásra bocsátott tervezet dr. Kutrucz Katalin keze nyomát viseli. Az ő módosító indítványa folytán szerkezeti átalakuláson ment át a szöveg. Személyes beszélgetésekből tudom, hogy nem fogadta el az elévülés nyugvásának szerintünk egyetlen lehetséges és támadhatatlannak vélt teóriáját. Így az „ismét" szóhasználat bizonytalansági elemet vitt a szövegbe, akár az is következhetett belőle, hogy már elévült bűncselekmények újraüldözhetőségéről van szó. *(„Ismét elkezdődik az […] elévülése…")* Ez a megoldás – helyesen, mégis a nyugvási teóriához illően – érintetlenül hagyja a Büntető Törvénykönyvet, mert a törvény így is megfelelően értelmezhető lett volna a Btk.-val együtt.

E módosító indítvány a végszavazás előtti napokban készült el, s került az országgyűlés Alkotmányügyi Bizottsága elé, ahol előterjesztőként – célszerűségi, taktikai okból is – támogattam a szavazás sikere érdekében, hiszen egy részemről elhangzó ellenvélemény megzavarta volna a szavazó országgyűlést. Akkori és utólag erősödő megítélésem szerint a Kutrucz-módosítvány nem erősítette az elfogadandó törvény alkotmánybírósági esélyeit. *Ugyanakkor nem volt kétségem az iránt, hogy a jövendő alkotmánybírósági döntés nem az alkalmazott jogi metódust fogja elsősorban megerősíteni vagy elutasítani, hanem a magyar büntetőjog*

6 Zétényi Zsolt: *Mi a teendő a múlttal?* Budapest, 1994, MET, 453–454.

7 Ezt megelőzte az általunk 1991. május 29-én benyújtott 2800. számú törvényjavaslat immár a Btk. módosításáról, majd a 2961. számú törvényjavaslat, benyújtva augusztus 29-én, amely először tartalmazta „az állam politikai okból nem érvényesítette büntető igényét" tényállási elemként.

alapján történő büntetőjogi felelősségrevonásra az ún. „kemény igazságtételre" mond majd igent vagy neme.[8]

Az elfogadott törvény így szólt:

„1991. évi … törvény
az 1944. december 21-e és 1990. május 2-a között elkövetett és politikai okokból nem üldözött, súlyos bűncselekmények üldözhetőségéről

1. § (1) 1990. május 2-án ismét elkezdődött az 1944. december 21-e és 1990. május 2-a között elkövetett és az elkövetéskor hatályos törvényekben meghatározott azon bűncselekmények büntethetőségének az elévülése, amelyeket az 1978. évi IV. tv. 144. § (2) bekezdése hazaárulásként, 166. § (1) és (2) bekezdése szándékos emberölésként, 170. § (5) bekezdése halált okozó testi sértésként határoz meg, ha az állam politikai okokból nem érvényesítette büntetőigényét.
(2) Korlátlanul enyhíthető az (1) bekezdés alkalmazásával kiszabott büntetés
2. § Ez a törvény a kihirdetése napján lép hatályba.

Göncz Árpád,
a Köztársaság elnöke

Szabad György,
az Országgyűlés elnöke"[9]

2. A Magyar Köztársaság Országgyűlése 1991. november 4-én, a forradalom leverésének 35. évfordulóján 197 igen, 50 nem szavazattal és 74 tartózkodással elfogadta „az 1944. december 21-e és 1990. május 2-a között elkövetett és politikai okokból nem üldözött súlyos bűncselekmények üldözhetőségéről" szóló törvényt. A törvény vitája 1991. október 8-án, október 15-én, október 29-én és november 4-én zajlott. Az volt a célja, hogy megnyissa a büntetés lehetőségét az Ideiglenes Nemzetgyűlés első ülésnapja s a szabadon választott új magyar parlament első ülésnapja közötti időben elkövetett főbenjáró bűncselekmények miatt, feltéve, hogy az állam politikai okból nem érvényesítette büntetőigényét. Ez a kommunista hatalomgyakorlás, idegen megszállás által meghatározott idő volt, nem feledve az 1944–48 közötti demokratikus folyamatokat. Egyértelműen az állam által vagy az állam érdekében mások által elkövetett főbenjáró bűntettekről volt szó.

A törvény olyan bűncselekmény(ek) büntethetőségét deklarálta, amelyek elkövetésük idején bűncselekmények voltak a magyar törvény szerint, és olyan büntetés kiszabását tette lehetővé, amelyet az elkövetés idején megállapított a tör-

8 Ezt erősítette meg dr. Szabó András előadó alkotmánybíró nekem tett két kijelentése (1991-ben: „a rendszerváltozásnak más a filozófiája", 1994-ben: „a tervezet nem kormányjavaslat volt"). Itt említendő meg dr. Vigh Károly közlése, amely szerint dr. Antall József neki azt mondta, hogy Kohl, Chirac és más nyugati, konzervatív politikusok óvták őt a „boszorkányüldözéstől". Az 1993-as, az 1991-es magyar formulát követő németországi törvény bizonyítja, hogy Kohl nem ilyen bűnüldözéstől óvta Antallt.

9 Lásd 6. jegyzetet 459. oldal. A dokumentumot közli még *Magyarország Politikai Évkönyve, 1992,* 524–563. Igazságtételi dokumentumok.

vény. Természetesen helye volt enyhébb elbírálásnak – kivéve az elévülés esetét – az elbíráláskor hatályos büntető törvénykönyv (akkor az 1978. évi IV. tv. 2. §) alapján, ha egy későbbi rendelkezés enyhébb elbírálást tett lehetővé, példaképpen, ha nem ismerte a halálbüntetést.

2. Hogyan lehetett ezt a törvényt alkotmányellenesnek minősíteni?

A törvény kihirdetését hiúsította meg az 1992-es alkotmánybírósági döntés. *Az Alkotmánybíróság 11/1991. (III. 5.) AB határozatával*[10] *megsemmisítette a kommunista önkényuralomtól megszabadult európai térség első felelősségre vonási törvényét, részletesen kifejtve, hogy az elévülés nyugvására alapuló bármilyen hasonló megoldású törvényt ugyanúgy megsemmisít. Tekintettel arra, hogy az időmúlás szerepét megkerülő, az időmúlás ellenére üldözhetőséget kimondó bármilyen törvény alkotmányellenessége világosan kiolvasható volt a határozatból, a hozzáértők számára egyértelművé vált – legalábbis egy jelentős időre –, hogy megpecsételődött az önkényuralmi bűnösök felelősségre vonásának ügye. Roma locuta causa finita.*[11] A törvény és a határozat elemzése a hivatkozott irodalomban és a korabeli sajtóban részletesen olvasható.

Ide kívánkozik Hans-Heinrich Jescheck professzornak, a freiburgi Max Planck Nemzetközi Jogi Összehasonlító Kutatóintézet örökös igazgatójának már a magyar törvény megsemmisítése után, 1992 áprilisában írt, következő néhány mondata, amely a német jogban honos jogi alaptételekre utalt: „*ha ezeket a tételeket Magyarországra alkalmazzák, akkor egyáltalán nem visszaható hatályú, az érintettek helyzetét hátrányosan érintő elévülési előírásokról van szó, hanem egy olyan határozmányról, amely már az elkövetés ideje alatt érvényes volt. Még akkor is, ha ez az előírás a magyar jogban formálisan nem volt meg, akkor is azt kell mondani, hogy az elévülési jog értelméből szükségszerűen levezetendő, mert az elévülés nem kezdődhet vagy folytatódhat, ha a jogi helyzet egy bűncselekmény üldözését lehetetlenné teszi. A kormány ilyen módon bármilyen bűncselekményt elkövethetne anélkül, hogy később büntetőjogi felelősségre vonástól félnie kellene. Az elévülést tehát a nyugvásról kialakított általános jogi elgondolás által korlátozzák az igazságosság kényszerítő alapelvei alapján.*" (Az idézet forrása a birtokomban van.)

A kormányzati magatartás jellegzetessége volt az, ahogyan a kormányfő 1991. december 2-án válaszolt a november 13-án úri becsületszót számonkérő Horn Gyulának: biztosította őt, hogy az országgyűlés törvényt támogató nagyobb része, azaz a törvényt támogató képviselők elfogadják majd az Alkotmánybíróság határozatát. Megnyugtatólag hathatott Hornra és a széles baloldali ellenzői táborra ez a biztatás, hiszen egy szó nem hangzott el a kormány által

10 A tanács elnöke és előadóbírája dr. Sólyom László.

11 Az úttörőnek szánt, de végzetesen tévesnek bizonyult határozat alapjainak közvetett és közvetlen elfogadás nélkülisége Európában általános, az angolszász jog pedig főbenjáró ügyekben nem ismer elévülést. Lásd *A múlt feldolgozása a jogállam eszközeivel.* Jogtudományi Konferencia előadás-gyűjteménye (1992. május, Gellért Szálló). Szerk. Erhard von der Bank. Bp., 1992, Konrad Adenauer Stiftung.

támogatott felelősségre vonás szükségességéről, helyességéről, alkotmányosságáról. Bizony megerősítő üzenet volt ez: ne féljetek! Üzenet volt az Alkotmánybíróságnak is, amely figyelte az országgyűlési megnyilvánulásokat.[12]

A kormány által az Országgyűlésben támogatott törvény sorsának érdekes, vészjósló adaléka: 1991 decemberében – már a Hornnal való szóváltás után – dr. Antall József megérintette a vállamat egy délelőtti parlamenti ülés alatt, ennyit mondva: „baj van a törvénnyel". Ezután miniszterelnöki székéhez ment, láthatólag kerülve a részletesebb beszélgetést. Soha többet nem váltottunk erről szót. Határozott, politikai tapasztalataimon nyugvó megérzésem volt, hogy a kormányfő nem vetette latba informális, erkölcsi súlyát a politikai kulisszák mögött, amint nem vállalta a büntetőjogi felelősségre vonás kormány előterjesztésként való parlament elé vitelét sem.[13]

Kezdeményezésemre, jelentős többségi támogatással, 1993. február 16-án eljárásjogi törvény és az elévülésről szóló országgyűlési állásfoglalás születik. A törvény szerint nem a nyomozóhatóság, hanem a bíróság hatáskörébe került volna az elévülés elbírálása az öt évet meghaladó szabadságvesztés büntetéssel sújtandó bűncselekmények miatt, s az a lehetőség, hogy büntetést szabhassanak ki, vagy elévülés esetén megállapíthassák a bűncselekmény elkövetését.

Az igazságtételi folyamat súlyos akadályairól, nehézségeiről fogalmat alkothatunk, ha olvassuk Kónya Imre visszaemlékezéseit. Az említett törvényjavaslatot szerettük volna a kormányra bízni – Kónya Imre frakcióvezetőként zászlóvivője volt az ügynek –, elérni, hogy a kormány saját maga terjessze a javaslatot a törvényhozás elé. Ebből a célból Antall megbízásából Kónya Imre és Kutrucz Katalin megbeszélést folytatott Sólyom Lászlóval, aki – szerintem némileg érthető módon – nem nyilatkozott a javaslattal kapcsolatos véleményéről. Mennyivel jobb lett volna, ha már az első törvénnyel kapcsolatban is megtették volna ezt, s átvette volna a kormány. Kónya Imre így emlékezik: *„A Sólyomnál tett látogatásról már másnap siettem Antallnak beszámolni. Se igent, se nemet nem mondott, foglaltam össze a találkozó eredményét. Pedig Király Tiborra is hivatkozhattunk, folytattam, aki pozitív véleményt mondott az elképzelésről, és mégiscsak ő a budapesti jogi kar büntetőeljárás-jogi tanszékének a vezetője. Sólyom ennek ellenére nem kötelezte el magát, igaz, egy szóval sem mondta, hogy aggályai lennének a javaslattal kapcsolatban, tettem hozzá.*

Arra viszont már korábban tett utalást, folytattam, hogy a Zétényi-törvény elutasításában az is szerepet játszott, hogy képviselői indítványról volt szó, majd hozzátettem: jó lenne, ha ezt a javaslatot felvállalná a kormány.

– Hogy álltok a Balsaival folytatott megbeszélésekkel? – kérdezte a miniszterelnök.

– Egy tárgyalás volt eddig, azon Balsai nem vett részt – feleltem –, de a munkatársai viselkedéséből úgy tűnik, hogy negatív a hozzáállása. Beszélned kellene vele, hogy ne feküdjön szembe a frakcióval – kértem a miniszterelnököt.

12 In Zétényi Zsolt: *Mi a teendő a múlttal?* Bp., 1994, MET, 202–208.

13 Így volt egészen 1993-ig, amikor az 1956 néhány hetére és az elkövetők szűkebb körére szorítkozó, a nemzetközi jogra épülő, majd ismételten alkotmányellenesnek minősített, l996-ban megsemmisített törvényt fogadtatott el az Antall-kormány.

Antall váratlanul bekeményített:

– Ne is haragudj – szólt rám, és megemelte a hangját –, jogi kérdésekben az igazságügyminiszteremre hallgatok."[14]

Az egyidejűleg elfogadott országgyűlési állásfoglalás, az 1/1993. (II. 27.) OGY elvi állásfoglalás[15] a büntethetőség elévüléséről adott értelmezést. Kimondta: a bűnüldözés szándékos elmulasztása a jogállami elvek megsértésével az elévülés nyugvását jelenti. Különös tekintettel volt a pártközpont és nyomában a Legfőbb Ügyészség és Belügyminisztérium által kiadott, bizonyos beosztású személyek üldözhetőségét pártszervezeti jóváhagyáshoz kötő, azaz üldözési akadályt megállapító utasításokra. Az AB 1992-es határozata ezekről az esetekről szólva halványan utalt az elévülés nyugvásának lehetőségére törvény nélkül is. Törvényhozói jogértelmezésről volt szó, ugyanazon felfogás kifejtéséről, mely az ún. Zétényi–Takács-törvény jogfilozófiai alapját adta.[16]

1992. február 16-án elfogadják a kormány által kezdeményezett, 1956 szabadságharcával kapcsolatos, a genfi nemzetközi jogon alapuló „sortűztörvényt", az *1993. évi XC. törvény*t az 1956. októberi forradalom és szabadságharc során elkövetett egyes bűncselekményekkel kapcsolatos eljárásról.

1993. június 30-án az Alkotmánybíróság megsemmisíti a február 16-án az országgyűlés által elfogadott eljárási törvényt és az elévülésről szóló országgyűlési állásfoglalást, majd október 13-án átértelmezi, részlegesen alkotmánysértőnek minősítve a kormány által kezdeményezett „sortűztörvényt".

1992. november 4-én benyújtják a KDNP törvényjavaslatát a nemzetközi jog alapján. A dr. Gáspár Miklós által előterjesztett, az „1956. október 23-át követő időszakban Magyarországon elkövetett, az emberiség békéje és biztonsága elleni bűncselekmények büntethetőségéről" szóló, az 1963. április 3-áig elkövetett súlyosabb bűncselekmények (gyilkosság, kínzás, deportálás) büntethetővé tételét célzó törvényjavaslata nem jutott el a parlamenti végszavazásig. Ugyanez lett a sorsa a több irányból javasolt tényfeltáró bizottságok felállításáról szóló indítványoknak is, akár Speidl–Székelyhidi (MDF) javaslatot *„az 1956-os őszi–téli vérengzések kitervelőinek és végrehajtóinak felelősségre vonása ügyében parlamenti ad hoc bizottság"* felállítása tárgyában, akár Böröcz István–Oláh Sándor (FkgP) javaslatát az 1949–1990 közötti időszak politikai, gazdasági, kormányzati tevékenységének feltárása ügyében, akár Göncz Árpád köztársasági elnöknek a Történeti Tényfeltáró Bizottság felállítására tett javaslatát tekintjük.

Így járt az 1990. augusztus 30-án kormányhatározattal felállított „Jogtalan Előnyöket Vizsgáló Bizottság", amely *„az állampolgárok igazságérzetét sértő, az elmúlt rendszerhez kötődő társadalmi igazságtalanságok feltárásának, valamint jogszerű*

14 Kónya Imre: *…és az ünnep mindig elmarad?* Történetek a rendszerváltástól napjainkig. Pécs, 2016, Alexandra.

15 *Magyar Közlöny,* 1993. évi 22. sz.

16 A törvény eredeti, kizárólag saját változata, in: Az ún. Zétényi–Takács törvény dokumentumai. *Magyarország Politikai Évkönyve,* 1992, 525–563.

rendezésük kidolgozásának elősegítésére" lett volna hivatott, ha tevékenysége nem merült volna ki az elmúlt rendszer jogáról, jogfolytonosságról és legalitásról, büntetőjogi felelősségről szóló, ismertetett tanulmányokban, s nem halt volna el, mielőtt működni kezdett volna. Ugyanez lett a sorsa a „Politikai Felelősséget Vizsgáló Bizottságról" szóló 1990-es, kormány által benyújtott országgyűlési határozat tervezetének, amelyet maga a kormány vont vissza 1992-ben.

Nem folytatjuk… Mintha átok ült volna az igazságtétel ügyén. A nemzetközi (valójában csak az 1949-es genfi) jog alkalmazásáról, szóló kormány-előterjesztésben ismételten elfogadott 1993. évi XC. törvényt is megsemmisítette az AB 1996-ban, s különleges „sikernek" kell tekinteni, hogy az 1998-ban jogerősen megszüntetett sortűzperekben mégiscsak felülvizsgálatot kezdeményezett a Legfőbb Ügyészség a Legfelsőbb Bíróság előtt 1999. elején.[17]

3. Az alkotmánybíróság döntéséről

A magyar jogrendszerben – amely az alkotmányos időkben hasonlított az intézményt nem ismerő angolhoz, lévén Magyarországnak is történeti alkotmánya – addig ismeretlen, Alkotmánybíróság által korlátozott parlamentarizmus viszonyai között érvényesültek azok a nézetek és értékítéletek, amelyeket az országgyűlés fölé helyezett, „nyakába ültetett" a láthatatlan alkotmányt építő, aktivista felfogású Alkotmánybíróság s főként elnöke képviselt, mintegy a régi politbüró–politikai bizottság jogállami változataként. Az „*Alkotmánybíróság absztrakt alkotmányértelmező határozataival egyfajta alkotmányozó hatalomként viselkedett. A „láthatatlan alkotmány" koncepciója, illetve az alkotmánybírák esetleges túlzott aktivizmusa miatt politikai és szakmai támadások is érték az Alkotmánybíróságot. A „láthatatlan alkotmányt" – amely lehetővé tette, hogy az írott alkotmányon felül az alkotmányos elvek is [szerintünk túlzott – Z. Zs.] szerepet kapjanak az alkotmányértelmezésben – egyes kritikusok alkotmánybírósági imperializmusnak titulálták, amely a demokratikus törvényhozás szabadságát veszélyeztette.*"[18] Az elvi alapok tisztázásának szándékával mindenképpen egyetértünk: léteznek jog feletti elvek, amelyek az Alaptörvényben gyökereznek. Semmiképpen nem értünk azonban egyet azzal, hogy egy testület saját, az Alaptörvénytől függetlenül létező politikai vagy jogi nézeteit sérthetetlen, objektív mérceként állítja fel a társadalom számára. Az elévülési határozat alapkérdése nem jogi nézetek mérlegre tétele, hanem egy olyan eltökélt, jó esetben politikafilozófiai nézet, rosszabb esetben

17 Sortűzperek időrendje. In: Zétényi Zsolt: Több fényt! Budapest, 2007, Timp Kiadó, 122–127.

18 Idézet forrása: *Bevezetés az alkotmányjogba*. Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei. Szerkesztették: Trócsányi László és Schanda Balázs, Csink Lóránt közreműködésével. Ötödik, átdolgozott kiadás. Bp., HVG–ORAC, 2016, 55.

Lásd még Pokol Béla alkotmánybírósági határozatokhoz fűzött párhuzamos indokolásait: pl. 988/B/2009. AB-határozatot és a 821/B/2009. AB-határozatot. Pokol Béla szerint az önkényes jogkiterjesztés következtében a sokmilliós állampolgári kör megválasztásával legitimált törvényhozói többség szabad mérlegelése helyére egy néhány fős testület szabad mérlegelése kerül.

érdek érvényesítése – tekintet nélkül arra, hogy a döntéshozók mit gondoltak –, amely szerint a rendszerváltozás jellegével nem fér össze az elmúlt rendszer súlyos bűnöseinek a megbüntetése. Az AB döntésének alkotmányosságát, lényegi, gondolati magját úgy ítélhetjük meg, ha összehasonlítjuk az 1991-ben hatályos, úgynevezett Alkotmányt az AB által konstruált és értelmezett láthatatlanból láthatóvá tett Alkotmánnyal, s megmutatjuk a kettő különbségét.

Az 1989. évi, a rendszerváltozás előtti alkotmánymódosítással megállapított alkotmányszöveg 57. §-ának (4) bekezdése szerint: *„Senkit sem lehet bűnösnek nyilvánítani és büntetéssel sújtani olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog szerint nem volt bűncselekmény."*

Az Alkotmánybíróság 11/1992. (III.5.) AB határozata[19] azt fejti ki, hogy a büntetőjogi legalitás alkotmányosságát nem egyedül a nullum crimen sine lege és a nulla poena sine lege elvei jelentik, amelyek szerint nincsen bűncselekmény és nincsen büntetés az elkövetéskor meglevő törvény nélkül, hanem az általa (törvényes alap és felhatalmazás nélkül) átértelmezett és alkotmányerőre emelt büntetőjog szélesebben határozható meg.

Az Alkotmány szikár szövege és az AB értelmezése között az a lényegbevágó különbség, hogy az alkotmánybíróság alkotmányerőre emeli nemcsak a büntetendőséget, tehát hogy mely magatartást rendel, s milyen büntetéssel rendel büntetni a törvényhozó (Strafbarkeit: büntetendőség), hanem azokat a feltételeket is az alkotmányosság körébe sorolja, amelyek az üldözéshez szükségesek, (azaz a büntethetőséget kizáró vagy megszüntető okokat is ide sorolja, e logika szerint ide tartozik annak vizsgálata, hogy az elkövető nem volt-e gyermekkorú, betöltötte-e a törvény által megkívánt életkort, hogy beszámítási képessége volt-e, hogy nem volt-e jogos védelmi helyzetben vagy végszükségben stb.). Végezetül, hogy nem évült-e el a cselekmény büntethetősége (Verfolgbarkeit: üldözhetőség). Magyarán, nemcsak a büntetendőség, hanem az üldözhetőség, tehát a büntetőjogi üldözés valamennyi feltétele alkotmányos erejű, visszaható hatály tilalmával védett, így azután alkotmányos védelmet élvez az elévülés intézménye, amely nem változtatható meg, mert ez megköveteli az alkotmányos büntetőjog vagy más néven büntetőjogi legalitás védelme. Ezen elvi alapokon nyolc pontban határozza meg az AB az első igazságtételi törvény alkotmányellenességét, és ebből következően minden későbbi próbálkozást és igazságtételi kísérletet ezen elvek szerint hiúsít meg, kategorikusan kimondva, hogy minden hasonló törvényalkotás-kísérletet alkotmányellenesnek fog nyilvánítani.[20]

19 Az AB határozata könnyen elérhető a világhálón, részletes ismertetésére nem vállalkozunk azért sem, mert meggyőződésünk, hogy nem elsőrendűen a büntetőjog elveiről, hanem burkoltan (és tévesen) a rendszerváltozás jellegéről volt szó. A határozat dátuma 1992. március 5. Jómagam és Kónya szerint március 3., ám ez téves.

20 A törvény egyes rendelkezései alkotmányellenességének kérdésében az Alkotmánybíróság a következőkben foglalt állást: 1. A már elévült bűncselekmények újból büntethetővé tétele alkotmányellenes. 2. A még el nem évült bűncselekmények törvényi elévülési idejének meghosszabbítása alkotmányellenes. 3. A még el nem évült bűncselekmények elévülésének törvénnyel

Az AB-határozat nem volt alkotmányos számos okból s főképp azért, mert a nullum crimen elvét kiterjesztette saját világnézete, rendszerváltoztató filozófiája alapján, eredményét tekintve a bűnelkövetők javára. Az sem volt alkotmányos, hogy az elévülés nyugvását vagy az igazságszolgáltatás szünetelését, a bűncselekmények tudatos, politikai indítékú nem üldözését, mint közjogi tényt figyelmen kívül hagyta, ezt a meghatározó jelentőségű tényt jelentéktelen színben tüntette fel. Kapcsolódó döntéseiből az eljárás alá vont, bűnös személy jogainak mindenekelőtt való védelme bontakozik ki, az elévülési határozatban mindenképpen.

A határozat egyik sokak által vitatott kulcsmondata: *„Jogállamot nem lehet a jogállam ellenében megvalósítani. A mindig részleges és szubjektív igazságosságnál a tárgyi és formális elvekre támaszkodó jogbiztonság előbbre való."* *„Az igazságosság és az erkölcsi indokoltság lehet ugyan motívuma a büntetendőségnek, a büntetés-érdemlőségnek, de a büntethetőség jogalapjának alkotmányosnak kell lennie."*

Ezen idézetből kiderül, hogy az igazságosság és az erkölcsi indokoltság kívül esik az alkotmányosság fogalomrendszerén, hiszen a jogalap alkotmányossága ezen értékekkel szemben nyer megemlítést. *„A büntetőjog értékvédő ugyan, de szabadságlevélként az erkölcsi értékek védelme körében nem lehet az erkölcsi tisztogatás eszköze."* Sajátos, hogy a büntetőjog értékvédő szerepe hogyan kapcsolható össze az erkölcsi tisztogatás fogalmával. *„Ha tehát az elévülés beállt, az elkövetőnek alanyi joga keletkezik arra, hogy ne lehessen megbüntetni."* Így lehet bűncselekmény által alanyi jogot szerezni? Természetesen nem lehet, ezt a jogot a büntetőjog nem ismeri.

Szerintünk azonban az elvont jogállam semmiképpen nem a legfőbb cél, különösen nem egy történelmileg nehéz társadalmi és jogalkotási folyamatban. Az igazságosság azonban alapértéke a jogállamnak. A cél: adjunk elégtételt a nemzetnek, a közösségnek és az embernek, állítsuk helyre a megsértett erkölcsi világrendet, tárgyunk talán megengedi ezt a fennköltséget.

Az a törvényhozó, aki a visszamenőleges jogalkalmazás tilalmát rögzítette, nem az Alkotmányban, hanem a Büntető törvény 2. §-ában, igenis jogosult volt arra, hogy indokolt, szükséges esetben – amilyen a pártállami fél évszázad súlyos bűneinek büntetőjogi megméretéséhez fűződő érdek – kivételt tegyen (nem az Alkotmányban, hanem) a büntető törvényben rögzített tilalom alól. Így a lex specialis derogat legi generali elve alapján speciális szabályként kivételt állapít meg a büntető törvénykönyv által a jogalkalmazás számára meghatározott tilalom alól, amely nem alkotmányos szabály. Ezzel nem sérül a valóban

való félbeszakítása alkotmányellenes. 4. Nyugvási vagy félbeszakítási oknak visszaható hatályú törvénnyel való megállapítása alkotmányellenes. 5. Az elévülés szempontjából nem lehet alkotmányosan különböztetni a szerint, hogy az állam politikai vagy pedig egyéb okból nem érvényesítette büntetőigényét. 6. Határozatlansága miatt a jogbiztonságot sérti és ezért alkotmányellenes annak elévülési nyugvási okká nyilvánítása, hogy „az állam politikai okból nem érvényesítette büntetőigényét". 7. Alkotmányellenes, ha a törvény akként vonja hatálya alá a hazaárulás bűntettét, hogy nem veszi figyelembe a bűncselekményi tényállás által védett jogi tárgy többszöri változását a különböző politikai rendszerekben. 8. A kegyelmezési jog korlátozása a törvény alkalmazásával kiszabott büntetés korlátlan enyhítésére alkotmányellenes.

alkotmányos szabály, a nullum crimen et nulla poena sine lege[21] többször idézett parancsa.

Az Alkotmánybíróság elrugaszkodott az akkori Alaptörvény tartalmától, mégpedig olyan mértékben, amikor már nem magyarázatról, hanem új tartalomról van szó, s ebben az értelemben tudományos tevékenységet végzett, ami azonban akkori „alkotmányunk" szerint is a tudomány képviselőinek s nem a bíróságoknak a feladata akkor sem, ha tudós emberek töltik be a bírói tisztséget. Nem lehet helyeselni azt a törekvést, amely az írásban rögzített Alkotmány szövegének és benne foglalt elveinek értelmezése helyett, ami törvényben megszabott feladata és lehetősége az Alkotmánybíróságnak, ettől eltérő láthatatlan Alkotmányt hoz létre.

A nullum crimen többször idézett szabálya világosan kifejezi azt a tilalmat, hogy egy jogszabályt nem szabad visszamenőleg olyan jogerővel felruházni, amellyel egy cselekményt büntetendő cselekménynek deklarál annak ellenére, hogy elkövetésekor a törvény még nem nyilvánította annak. A magyar alkotmányosságban – értve ezen az 1989-es Alaptörvény módosítást és a 2011. évi Alaptörvényt – egyértelmű az, hogy a visszamenő hatály alkotmányos tilalma kizárólag a nullum crimen sine lege elvre vonatkozik. Ez az értelmezés teljesen vitán felül álló volt a több mint százéves polgári jogalkalmazás viszonyai között, erre is tekintettel, valamint a magyar jog kizárólag nyelvtani és történeti értelmezése alapján is alkotmánysértő volt a bővítő kiterjesztő értelmezés.

III. Ahogyan a büntetőjogi felelősségre vonás ügyét a jogalkotás idején láttam (1991–93)

Néhány tény és megerősítő jogi szakvélemény az elvülésről a történelmi méretű állami bűnözés időszaka után.

Elfogadott, Alaptörvényben rögzített az a vélemény, hogy a bűnüldözés tudatos elmulasztása állami érdekből nyugtatja az elévülést. Ezzel szemben az olyan utalás, amely szerint az elévülés 1991-ben, majd 2011-ben történt magyarországi alkotmányos szabályozása sértheti az ország nemzetközi kötelezettségvállalásait, már évtizedekkel ezelőtt megalapozatlan volt. Sok idő telt el ahhoz, súlyosan közérdekű kérdésekről van szó ahhoz, hogy ne hallgassunk el fontosnak tartott tényeket, noha számos körülményről nem ejtünk szót. Elsőrendűen azon események kapcsán szólunk a korabeli történésekről, jogászi magatartásmódokról, amelyeket személyes tapasztalataltunk.

Nem hiszek a tudósi elefántcsonttorony elfogulatlanságában, az ügyvédében és a politikusában sem. Nehéz volna feltételezni, hogy ilyen társadalmi súlyú ügyekben ne vezessen bárkit pró vagy kontra elköteleződés, nem tudatos beál-

21 Nincsen bűncselekmény törvény nélkül – nincsen büntetés törvény nélkül (az elkövetéskori törvényről van szó).

lítódás. Mindazonáltal elfogultságot, elköteleződést és szolgálatra törekvést kizárólag a közösség, a magyar nép iránt tartok méltányolhatónak.

Kisebb könyvtárnyi irodalomra lehet hivatkozni erről a kérdésről. Az Alkotmánybíróság csalhatatlanságának mítosza megtévesztő valótlanság! Ezt a jogtudomány számos képviselője – különösen Földvári József, Békés Imre, Varga Csaba, Kahler Frigyes, Szűk László – világosan látta, s tanulmányokból vagy kifejezetten, vagy értelemszerűen kiolvasható volt. Legyen elegendő dr. Földvári Józsefnek, a pécsi egyetem nagytekintélyű tanszékvezető tanárának még az AB-határozat előtt kelt szakvéleménye, amely saját véleményem is, megfelelt a német büntetőjog-tudomány képviselői – elsősorban Jescheck professzor – által vallott nézeteknek. Hangsúlyozta, hogy a törvénytervezet, s így a törvény *„az Alkotmány egyetlen rendelkezését sem sérti. Az Alkotmányból ugyanis csak olyan következtetés vonható le, amely – a nullum crimen sine lege és a nulla poena sine lege elvének megfelelően – a bűncselekmények és a büntetések vonatkozásában tiltja a súlyosabb törvény visszaható erejét. Az Alkotmányba ütközne tehát olyan új törvény visszaható erejének a kimondása, amely a korábban nem büntetett cselekmények bűncselekményként értékelését ruházná fel visszaható erővel, vagy korábban nem ismert büntetések alkalmazását rendelő szabályt látna el ilyen erővel. Más vonatkozásban azonban általánosan elfogadott a súlyosabb törvény visszaható erejének a kimondása is. […] Ugyanakkor azonban általánosan elfogadottnak tekinthető a tudományban az is, hogy nyugszik az elévülés mindaddig, más szóval: nem kezdődik meg a bűncselekmény elévülése mindaddig, amíg az elkövető büntetőjogi felelősségre vonását az adott időszakban fennforgó politikai viszonyok lehetetlenné teszik. Ennek az elvnek megfelelően mondta ki a német törvényhozás is azt, hogy a náci időszakban elkövetett kegyetlen bűncselekmények elévülése csak 1949 végén, az NSZK létrejöttével kezdődik."*[22]

Ehhez közel álló véleményen volt Bassiouni nemzetközi jogász professzor, aki szerint *„Az olyan személy elleni bűntények, mint a gyilkosság vagy kínzás, amelyek bűnténynek számítottak a fennálló törvények szerint, még mindig büntethetők még akkor is, ha van vagy volt elévülés. Ennek a következtetésnek az alapját az a feltételezés adja, hogy az elévülést a büntető törvények szándékos nem alkalmazása szünteti meg."*[23] Mindkét tudós a büntetőjogász-társadalom legmegbecsültebb tagjai közé tartozik.

Ennél markánsabb vélemények is léteztek. Lord Kirkhill, az Európa Tanács Emberi Jogi Bizottságának elnöke 1993. június 28-án többek között ezt írta nekem:[24]

„Egy jelentős időszakon keresztül nem volt demokratikusan választott parlament Magyarországon, és úgy tűnik abból, amit Ön elmond, hogy bizonyos vétségeket – bár ezek a törvények szerint büntethetők lettek volna – nem üldöztek végig az adott időszak alatt. Ilyen körülmények között nekem úgy tűnik, hogy az elévülési idők meghosszabbí-

22 In Zétényi Zsolt: *Mi a teendő a múlttal?* 1994, 459–461, kelt: 1991. október 29-én. Kézirat a szerző birtokában.

23 Kérésemre, kérdésemre írott sorait annak idején, 1992-ben irattároztattam, a Nemzeti Levéltárban levő irataim között lehet.

24 In Zétényi 1994, 479–481.

tása, sőt a már eltelt elévülési idők újra megnyitása – feltéve, hogy ez a megfelelő törvényhozói folyamattal összhangban történik – teljességgel indokolt lehet, és nem volna ellentétes az emberi jogok elveivel és a törvényességgel."

A *Magyar jog* című folyóirat annak idején, 1991 novemberében közölte öt neves jogtudós, egyetemi tanár szakvéleményét a miniszterelnök úr 1991. február 14-ei felkérésére. A tárgyunkkal foglalkozó szakvélemény és az alapjául szolgáló tanulmányok a *Társadalmi Szemle* 1992. januári számában is megjelentek, idézem az összefoglaló szakvélemény egy mondatát: *„nem volna alkotmányellenes egyes elévült bűncselekmények büntethetőségének a felélesztése".*[25]

Legalább ekkora vagy még nagyobb jelentősége van Nyugathoz igazodó világunkban Lord Kirkhill,[26] az Európa Tanács Emberi Jogi Bizottságának elnöke és Hans-Heinrich Jescheck, a Freiburgi Nemzetközi és Külföldi Összehasonlító Büntetőjogi Intézet igazgatója által készített egyértelmű véleménynek.[27] A levelek teljes szövege németül és angolul is olvasható 1994-ben kiadott könyvemben. Emellett terjedelmes interjút is készítettünk a kérdésről Jescheckkel.[28] A büntetőjog világhírű szaktekintélye, akitől a jelenkori magyar büntetőjog neves képviselői tanultak, személyesen mondotta: *„arra az álláspontra kell helyezkednünk, hogy teljességgel lehetetlen volt az üldözés, így aztán nincs semmi értelme elévülésről beszélni… Az elévülés mindig azt jelenti, hogy legalábbis lehetséges lett volna az üldözés… Azonban nincs értelme elévülésről beszélni akkor, amikor az üldözésre nem került sor… Az elévülésnek nincs értelme, ha az állam egyáltalán nem akar üldözni."*[29]

Joggal tette fel a magyar jogtudós[30] a kérdést: *„Milyen jogon lehet ezen elvek akceptálását elutasítani a kommunista diktatúrák hasonló bűncselekményeinek értékelésénél?"* Ennek egyetlen egy oka lehet: ha a jogalkotó szándékosan nem kívánja megbüntetni az elmúlt korszak bűnöseit. Egy ilyen álláspont magyarázható mint politikai álláspont. *Semmiképpen sem védhető viszont alkotmányjogi-szakmai álláspontként akkor, amikor mögötte húzódik meg egy olyan eltökélt politikafilozófiai nézet, amely szerint a rendszerváltozás filozófiájába nem illik bele az elmúlt rendszer súlyos bűnöseinek megbüntetése.* Ez a tétel még politikailag is téves, a terjedelmes vitákban igen kevéssé kapott hangot az a téves vélemény, hogy az átalakulás forradalmi vagy békés jellege eldöntené a bűnösök felelősségre vonására adott válasz igenlő vagy tagadó voltát. A súlyos bűnök elkövetőinek alkotmányos garanciákkal övezett megbüntetése nem lehet szükségszerű összefüggésben a rendszerváltozás békés vagy forradalmi jellegével.

25 A bizottság vezetője dr. Vékás Lajos, az Eötvös Loránd Tudományegyetem rektora volt, tagjai pedig dr. Békés Imre, dr. Bihari Mihály, dr. Király Tibor, dr. Schlett István, dr. Varga Csaba, az egyetem tanárai.

26 Zétényi 1994. Budapest. 479. old. szó szerinti közlés.

27 In Zétényi 1994, 472.

28 Dr. Zétényi Zsolt – dr. Tárkány Szücs Attila: Szembenézés a múlttal. (Beszélgetés H. H. Jescheck professzorral. Új Magyarország, 1991. november 30.). In *Mi a teendő a múlttal?*

29 *Új Magyarország,* 1991. november 30.

30 Földvári József

IV. Igazságtételt megerősítő korabeli alkotmányjogi események

A kiszámíthatóság (a bizalmi elv) viszonylagos – így a pártállami bűnelkövetők bizalma az idő múlásában –, mert a pártállamban háttérbe szorított elvével versengő elv az emberi élet és méltóság megóvásához, a legitim államhatalom által való utólagos megvédéséhez fűződő érdek (igazságosság). Ilyen versengő elv elsődlegességének lehetőségét a 11/1992. (III. 5.) AB-határozat elismeri. A jelenkor a két elv együttes érvényesülését kívánja meg.

Teljesen méltánylás nélkül maradt a szakmai közvéleményben az Alkotmánybíróság azon fejtegetése, amely szerint a bűnelkövető az elévülési idő elteltével „alanyi jogot szerez" a büntetlenségre. A bűncselekménnyel való alanyi jogszerzés elmélete nem nyert igazolást semmilyen külföldi alkotmánybírósági döntésben vagy jogirodalmi érvelésben.

Az önkényuralmi időszakot elévülést nyugtató időként rendelték figyelmen kívül hagyni az 1993-as németországi és csehországi törvények, követve az 1991. november 4-én elfogadott, majd megsemmisített magyar törvény alapelvét és szövegét, amelyet magam adtam át a németországi igazságügyi minisztériumnak 1991 novemberében, s a cseh főügyészhez 1992 májusában jutott el.

A cseh törvény így szól: „A bűncselekmények elévülési idejébe nem számít az 1948. február 25-étől 1989. december 29-éig eltelt idő, amennyiben jogerős elítélésre vagy vád alóli felmentésre egy demokratikus állam jogrendjének alapvető elveivel össze nem egyeztethető politikai okokból nem került sor."[31] Németország törvénye 1993. március 26-án: „A Szövetségi Gyűlés a következő törvényt alkotta: *1.§* Második törvény a büntetőjogi elévülési idők számításáról *(Zweites Berechnungs). Az elévülési idő számításánál azon cselekmények üldözésének tekintetében, amelyeket a jogellenesség talaján álló NSZEP-rezsim uralma alatt követtek el, de a hajdani Német Demokratikus Köztársaság állami és pártvezetése kifejezett vagy hallgatólagos akaratának megfelelően politikai vagy a szabad jogállami rend lényeges alapelveivel össze nem egyeztethető más okból nem üldöztek, az 1949. október 11. napjától 1990. október 2. napjával bezárólag eltelt időt figyelmen kívül kell hagyni. Ebben az időszakban az elévülés nyugodott.*"[32]

31 Törvény a kommunista rezsim jogellenességéről és a vele szembeni ellenállásról. Záktm c. 198/1993 Sb. o protiprávnosti komunistického rezimu a odporu proli nemu *[a 376. sz. parlamenti előterjesztés nyomán]* 5. §. A Cseh Köztársaság törvénye 1993. augusztus 1-jén lépett hatályba. In: Igazságtétel jogállamban. Német és cseh dokumentumok. Szerk.: Varga Csaba. Budapest, 1995, 189–202.

32 1993. évi március 26-ai törvény a Német Szocialista Egységpárt rezsimje által elkövetett jogtalanságok elévülésének nyugvásáról (Verjahrungs).

„Gesetz über das Ruhen der Veijahrung bei SED-Unrechtstaten (VerjährungsG vom 26. Marz 1993)" in *Bundesgesetzblatt* 1993, Teil I, No. 12, 392. In: Igazságtétel jogállamban. 121–126.

A 25-26. jegyzet forrása: *Igazságtétel jogállamban. Német és cseh dokumentumok*. Szerkesztette Varga Csaba. Budapest, 1995, Osiris.

Könnyen összehasonlítható mind a cseh, mind a német szöveg a két évvel korábbi magyar törvénnyel, amelyet mi vittünk ki Németországba 1992 tavaszán. Ha ez az időrend fordítva alakult volna, minden másképpen történik, talán nemcsak múlt bűneit illetően.

A NEB tematikus kötete megállapítja: „*az Alkotmánybíróság 11/1992. számú döntésén nemcsak a magyar alkotmányozó hatalom, de az európai jogfejlődés is túllépett. Lengyelország, a Cseh Köztársaság és az újraegyesítést követően a Német Szövetségi Köztársaság is alkotott a kommunista rendszer alatt elkövetett bűncselekmények nyugvását kimondó jogszabályokat, és ezek megállták a helyüket*[33] *mindhárom ország alkotmánybírósága előtt. A megindult büntetőeljárások néhány esetben elvezettek a vádlottak elítéléséhez akár évtizedekkel a cselekmények után is. Több ilyen ügy is az Emberi Jogok Európai Bírósága elé került, ám a strasbourgi fórum elutasította az államokkal szemben benyújtott panaszokat. A legutóbbi ilyen ügyben egy a kommunista Csehszlovákiában 1950-ben lefolytatott koncepciós per ügyésznőjét ítélte többéves börtönbüntetésre a Cseh Köztársaság bírósága.*[34] *Az EJEB annak ellenére szükségesnek tartotta leszögezni az ügy tárgyát képező bűncselekmény elévülésének kizártságát, hogy a panaszos arra nem is hivatkozott. Kifejtette, hogy a kommunista rendszer törvénytelen voltáról szóló 198/1993. számú törvény 5. cikkével – amely az 1948. február 25. és 1989. december 29. között elkövetett és politikai okokból nem üldözött bűncselekmények elévülésének nyugvásáról rendelkezett – a Cseh Köztársaság a demokratikus rendjére nézve káros jelenséget kívánt orvosolni, és egyúttal el kívánt határolódni a korábbi totalitárius rendszertől, amely lehetővé tette, hogy a saját államgépezete által elkövetett bűncselekmények büntetlenül maradjanak. A strasbourgi bíróság szerint ez nem ütközik az Emberi jogok európai egyezményének a nullum crimen sine lege és a nulla poena sine lege elvét kimondó cikkébe. Utalva saját korábbi gyakorlatára, ugyanezt állapította meg a hasonló lengyel és német törvényekről. Kimondható tehát, hogy a magyar Alkotmánybíróságnak a Zétényi–Takács-féle törvénnyel kapcsolatos határozatában megfogalmazott jogállamiság-, illetve jogbiztonság-fogalom sem térben, sem időben nem talált követőkre.*"[35]

Az új, hatályos alkotmányos szabályokat már figyelembe vevő jogirodalom kapcsán pedig kiemelendő a büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C törvényt elemző egyetemi tankönyv megállapítása, amely szól az elévülési idő nyugvása kérdéséről is: „*Az elévülési idő újbóli megnyitásának indokát nyilvánvalóan az a tény képezi, hogy a diktatórikus berendezkedések időszakában bizonyos büntetőjog-ellenes magatartások üldözése – politikai okokból – elmarad. Az elévülés bekövetkezésének szempontjából pedig csak annak van jelentősége, hogy eltelt-e a törvényben meghatározott idő, mert további feltételeket a kódexek nem tartalmaznak. Ezért az elévülés akkor is*

33 Fogarassy Edit: Igazságtétel és rendszerváltozás, különös tekintettel a visszamenőleges igazságszolgáltatásra. PhD értekezés tézisei (kézirat). Miskolc, 2011.

34 Az EJEB Polednová kontra Cseh Köztársaság ügyben (2615/10 sz. panasz alapján) 2011. június 21-én hozott határozata.

35 Varga Csaba: Elvülés? Visszaható törvényhozás? Csapdahelyzet és jogtechnikai semlegesség a jogban. *Iustum aequum salutare*, 2012/1,103–115.

bekövetkezik, ha az adott hatalomnak érdekében állt a büntető törvénykönyv által büntetendőként értékelt cselekmény elkövetése, és az elkövetők üldözésére éppen ezért nem is került sor. Így ha a diktatórikus államhatalom az elévülési időn belül nem szűnik meg, a felelősségre vonás is elmarad, amit csak az ilyen rendszer megszűnése után az elévülés újbóli megnyitásával lehet megakadályozni."[36] Az elévülés újbóli megnyitása szükségtelen és ellentétes az Alaptörvénnyel, amely nem ismeri el az elévülés bekövetkeztét sem, ám a végeredmény ugyanaz.

Ez utóbbi vélemény a lord Kirkhill korábban idézett, a végeredmény tekintetében bennünket igazoló soraival harmonizál, mert ez is meghaladhatónak tartja az időmúlás jogszüntető jellegét. Ám mi sem a nyugvás büntetőjogban tételesen nem szereplő intézményéről, hanem egy alkotmányos, az igazságosság elvéből levezethető nyugvás jellegű idézett magyarázó alapelvről értekeztünk, ami az igazságszolgáltatás részleges szünetelése jogelvileg tisztább fogalmával jellemezhető legjobban.

V. Igazságtétel a jelenkorban

1. Az akkori Alkotmánybíróság nem tisztán jogi, hanem kifejezetten politikai döntést hozott. Sólyom László csaknem két évtizeddel az események után így nyilatkozott: *„Az egész alkotmánybírósági ítélkezésünk az igazságtételi törvénytől kezdve arról szólt a kezdetekkor, hogy vannak fontos célok, de a legfontosabb az Alkotmány, és hogy a visszaható hatályú büntető törvényhozás tilalmát megtörni például akármekkora igazságtalanságok orvoslása érdekében sem lehet. A cseheknél vagy a németeknél, a lengyeleknél áttörték ezt a falat, és azt mondták, hogy az igazság fontosabb, mint az Alkotmány. Ha azonban összehasonlítjuk ezeket az országokat, mégis nálunk volt a legkiterjedtebb igazságtétel, tudniillik a sortűzperek, pedig mi nem tettünk erőszakot az Alkotmányon, hanem inkább megkerestük az igazságosság érvényesítésének alkotmányos útját."*[37] Ezek a mondatok nem felelnek meg a tényeknek. A sortűzperek időben és az érintett személyi kört illetően nagyon leszűkítették a felelősségre vonás körét. Tették ezt 1956-ra és kizárólag a sortűzvezénylőkre szorítkozva. Ezért sortűzvezénylési pereknek is nevezhetjük őket, mint amelyek nem ismerték az állami és pártvezetés felelősségének gondolatát sem az 1968. évi el nem évülési egyezmény ellenére, amely nyomatékkal szólt a vezetők felelősségéről (*„az Egyezménynek a rendelkezéseit kell alkalmazni az állami hatóságoknak azokra a képviselőire és azokra a magánszemélyekre, akik – tekintet nélkül a bűntett befejezettségére –*

36 Belovics–Gellér–Nagy–Tóth: *Büntetőjog, 1.* Általános rész. Budapest, 2014, HVG-ORAC, 275. A 25–28. lábjegyzettel érintett szöveg forrása: „Az nem lehet ugyanis, hogy súlyos bűntett ne legyen büntethető." *Jogi fejezetek a magyarországi igazságtétel és kárpótlás történetéből.* Budapest, 2017, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 236–237.

37 Joó Hajnalka: Tudhattam, hogy nem lesz helyem a nemzeti együttműködés rendszerében. *Origo,* 2011. 08. 01.

ebben tettesként vagy részesként részt vettek, vagy akik másokat e bűntettek valamelyikének elkövetésére közvetlenül rábírtak, vagy akik ezek elkövetésére szövetkeztek, valamint az állami hatóságoknak azokra a képviselőire, akik e bűntettek elkövetését eltűrték").[38]

Maguknak az említett sortűzpereknek az egyik fő kérdése is a lex Zétényi által orvosolni kívánt elévülési kérdés volt. Az a kérdés, hogy az 1956-os forradalom időszaka háborús állapotnak minősíthető-e, mint az el nem évülés előkérdése bírt jelentőséggel. Az időmúlás kiiktatása az üldözési akadályok köréből megszüntette volna az ingoványos értelmezési kereteket jelentő, hatvan évvel ezelőtti nemzetközi jog döntő szerepét.

A jelen idejű jogi helyzet legitimitása Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) jelenleg a 2013. április 1-jén hatályba lépett negyedik módosítással hatályos *NEMZETI HITVALLÁS* következő részén is alapul: *„Nem ismerjük el történeti alkotmányunk idegen megszállások miatt bekövetkezett felfüggesztését. Tagadjuk a magyar nemzet és polgárai ellen a nemzetiszocialista és a kommunista diktatúra uralma alatt elkövetett embertelen bűnök elévülését."*

2. A pártállami bűncselekmények üldözésének alkotmányos alapját az Alaptörvény ALAPVETÉS részének a negyedik Alaptörvény módosítással hatályos következő rendelkezései adják meg.

„B) cikk (1) Magyarország független, demokratikus jogállam.

Q) cikk (2) Magyarország nemzetközi jogi kötelezettségeinek teljesítése érdekében biztosítja a nemzetközi jog és a magyar jog összhangját.

(3) Magyarország elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait."

Komoly különbség az előző jogi helyzethez képest az, hogy az Alaptörvény U) cikk (6) bekezdése szerint *„nem tekinthető elévültnek azoknak a törvényben meghatározott, a pártállam nevében, érdekében vagy egyetértésével a kommunista diktatúrában Magyarország ellen vagy személyek ellen elkövetett súlyos bűncselekmények büntethetősége, amelyeket az elkövetéskor hatályos büntetőtörvény figyelmen kívül hagyásával politikai okból nem üldöztek".*

Az a 11/1992. (III. 5.) AB határozatban levő megállapítás, hogy *„a már elévült bűncselekmények újból büntethetővé tétele alkotmányellenes"*, továbbá, hogy *„az elévülés szempontjából nem lehet alkotmányosan különböztetni aszerint, hogy az állam politikai vagy pedig egyéb okból nem érvényesítette büntető igényét"* az új Alaptörvény és a tudomány idézett forrásai tükrében teljesen meghaladott, tarthatatlan megállapítás, a büntetőjogi rendszerváltozás súlyos akadálya volt. Ez a határozat nemcsak hatálytalan, hanem alkalmazhatatlan is a lényegét érintő elévülés tekintetében. Az Alaptörvény záró és vegyes rendelkezések 5. pontja kimondja: *„Az Alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott alkotmánybírósági határozatok hatályukat vesztik. E rendelkezés nem érinti az ezen határozatok által kifejtett joghatásokat."* Ezzel

38 1971. évi 1. törvényerejű rendelet a háborús és az emberiség elleni bűntettek elévülésének kizárásáról az Egyesült Nemzetek Szervezetének Közgyűlése által New Yorkban az 1968. évi november hó 26. napján elfogadott nemzetközi egyezmény kihirdetéséről (Egyezmény, II. cikk). Az antináci célzatú egyezményhez a nagyhatalmak közül csak a Szovjetunió csatlakozott.

az alkotmányozó tartalmilag megtagadta az 1992-es AB-határozatot, formailag hatályon kívül helyezte, azt azonban nem vállalta – gyakorlati okból helyesen – hogy kizárólag törvényben szabályozza újra az elévülési kérdést, s így újra megméresse azt az AB előtt. Így nemcsak a büntetőjog, hanem az Alaptörvény részévé vált az önkényuralmi jogsértésekért való büntetőjogi felelősség, ezáltal az AB számára érinthetetlenül.. Mondható, hogy az elévülési kérdés meghaladása az új Alaptörvény által történt meg, s így a megelőző állapot, a kvázi bűnpártolás helyzete 1990-től 2013-ig formailag alkotmányos volt, hiszen a bűnüldözés az Alaptörvénnyel hatályon kívül helyezett AB-határozat szerint Alkotmányba ütközött volna. Ez a helyzet hazugságon alapult, az AB hazugságán. A 25 éve alkotmányosan elfogadott felelősségre vonási törvény (lex Zétényi) alkotmányos volt, s a Sólyom László elnök, egyben előadó bíró eszmei vezérletével született AB-határozat volt alkotmányellenes.[39] Ez a határozat sértette az akkori, formálisan sztálini fogantatású „alkotmányt", valójában már a jelenkor szülte liberális 1989. évi, még pártállami idejű „Alkotmánymódosítást", amiben nem volt benne a felfedezni vélt alkotmányos tilalom, csupán az Alkotmánybíróság látta így.

3. A kommunista önkényuralmi bűncselekmények a magyar jog alapján való el nem évülésének, elévülése nyugvásának vagy a bekövetkezett elévülés újra megnyitásának következményeit a magyar joggyakorlat egyáltalán nem alkalmazta a mai napig. Kizárólag a nemzetközi jog alapján indult eljárás (Biszku-ügy), az is csekély eredménnyel. Ha a mostani államszervezeti és jogi feltételekben nem történik hatékony módosulás, elenyésző lehetőségét látjuk az önkényuralmi bűnök miatt szükséges felelősségre vonásnak.

Szervezeti tekintetben mindenképpen szükséges volna a nyomozó és ügyészi szervezet olyan átalakítása, melynek értelmében az ügyészi és belügyi szervezeten belül történeti ügyekkel foglalkozó szervezeti egységet kellene létrehozni. Ennek kizárólag az elmúlt rendszerek bűneinek és bűnöseinek felderítésével kellene foglalkoznia – amint más országokban –, ezáltal megfelelő szakmai színvonalon, továbbá számon kérhető módon vizsgálható lenne az elérhető valamennyi bizonyíték, legyen szó a levéltári adatokról vagy esetleg személyi bizonyítékokról. Megadja erre a lehetőséget az ügyészségről szóló 2011. évi CLXIII. törvény 8. § (2) bekezdése: „*Az ügyészségi nyomozás, továbbá indokolt esetben más ügyészségi feladatok ellátására önálló főügyészség, illetve járási szintű ügyészség létesíthető.*"

Megfontolandó a legfőbb ügyész és az ügyészség közjogi státusának megfelelő átalakítása és az állami szervezetbe való olyan beillesztése, amely meg-

39 Ennek az úttörőnek szánt, de végzetesen tévesnek bizonyult határozatnak közvetett és közvetlen elutasítása – Európában általános álláspont, az angolszász jog pedig főbenjáró ügyekben nem ismer elévülést – olvasható: *A múlt feldolgozása a jogállam eszközeivel*. Jogtudományi Konferencia előadás-gyűjteménye (1992. május, Gellért Szálló). Szerk. Erhard von der Bank. Bp., 1992, Konrad Adenauer Stiftung.

felelő felügyeletét lehetővé teszi. *A független ügyészség egyáltalán nem jogállami tételével, mint célszerűtlen, a hatékony működést gátló, a magyar jogi hagyománnyal ellentétes szabállyal szakítani kell. Főbenjáró és/vagy rendszerváltoztató súlyú büntető ügyek felelősségének, terhének, kockázatának vállalása, főbenjáró büntetőügyek megindításának vagy meg nem indítása eldöntésének jogi, morális és pszichológiai terhe nem bízható egyetlen személyre,* aki évente egyszer beszámol az országgyűlésnek.

5. A Nemzeti Emlékezet Bizottságáról[40] szóló 2013. évi CCXLI. törvény a Bizottság jogállását és hatáskörét szabályozó 1. § (5) bekezdése szerint: *„A Bizottság kutatásai alapján a büntetőjogilag felelősnek tartott személyekkel szemben büntetőeljárás lefolytatását kezdeményezi a legfőbb ügyésznél."* Sajnálatos, hogy e rendelkezés hallgatólagosan, mintegy törvényrontó szokásjogi alapon, nem érvényesül. A Nemzeti Emlékezet Bizottságát intézetként kellene működtetni, hatósági, nyomozati jogosítványokkal, amint ez többnyire történt Németországban, Csehországban, Lengyelországban, Szlovákiában és Romániában.

VI. Néhány személyes megjegyzés az igazságtétel meghiúsításának körülményeiről

A huszonhat éve alkotmányosan elfogadott felelősségre vonási törvény (lex Zétényi) alkotmányos volt, s az AB határozat volt alkotmányellenes. Ez a határozat sértette az akkori Alaptörvényt, a sztálini fogantatású, valójában már a jelenkor szülte liberális „Alkotmány" számos rendelkezését is, az alkotmányos tilalom nem volt benne, levezetni belőle új alkotmányos tételként lehetett az Alkotmánybíróság hatáskörét megsértve. Kisebb könyvtárnyi irodalomra lehetne hivatkozni erről a kérdésről. Az Alkotmánybíróság csalhatatlanságának mítosza megtévesztő valótlanság!

Legalább ekkora vagy még nagyobb jelentősége van Nyugathoz igazodó világunkban Lord Kirkhill,[41] az Európa Tanács Emberi Jogi Bizottságának elnöke s Hans-Heinrich Jescheck, a freiburgi Nemzetközi és Külföldi Összehasonlító Büntetőjogi Intézet igazgatója által készített egyértelmű véleménynek az általunk képviselt jogi megoldás igazolására alkalmas tartalommal.[42] Emellett terjedelmes interjút is készítettünk a kérdésről Jescheckkel.[43] A hivatkozható források között nélkülözhetetlen Kahler Frigyes könyve, *Az igazság Canossa-járása*, amiről még szólunk.

Az igazságtételi törvény alkotmányossága, alkotmányellenessége megítélésében természetesen nem szükséges a szociológiai háttér ismerete, mert

40 A törvényt az országgyűlés a 2013. december 17-ei ülésnapján fogadta el.

41 Zétényi Zsolt: i. m. 479., szó szerinti közlés.

42 In *Mi a teendő a múlttal?* 472. A levelek teljes szövege németül és angolul is olvasható 1994-ben kiadott könyvemben.

43 Dr. Zétényi Zsolt – dr. Tárkány Szűcs Attila: Szembenézés a múlttal. Beszélgetés H. H. Jescheck professzorral. Új Magyarország, 1991. november 30. In *Mi a teendő a múlttal?*

a korabeli alkotmány- és törvényszövegek alapján is egyértelmű állásfoglalás alakítható ki. A szociológiai háttér ismerete azonban mégis hasznos éppen azért, mert a korabeli szereplők akarva-akaratlan világosan tanúságot tesznek arról, hogy itt nem alkotmányjogi, hanem a rendszerváltozás jellegét érintő, ha úgy tetszik: rendszerváltozás-filozófiai ügyről és kérdésről van szó.

A szakmai vita és jogtudósi vélemények részletes feldolgozása nem feladatom, ez megtalálható néhány más forrásban, s tanulmányaimban, bibliográfiákban. Mindazonáltal feladatomnak érzem annak megmutatását, hogy a jogi fejtegetések és kevéssé indulatos, belenyugvásba torkolló viták mögött jellegzetes hatalmi érdekek, érzékenységek, félelmek húzódtak meg.

VII. Néhány szó a nemzetközi büntetőjogról

Jól tudom, hogy a súlyos nemzetközi bűncselekmények üldözhetősége nem évül el, s az Alkotmánybíróság – miután rá kellett döbbennie, hogy az elévülés abszolúttá és érinthetetlenné nyilvánításával bűnüldözési-igazságszolgáltatási csődhelyzetet idézett elő – a nemzetközi jog irányába fordult 1993-as, majd 1996-os határozatával. Ezáltal megnyitotta a sortűz-perek előtt a jogi lehetőséget a háború áldozatainak védelméről szóló genfi egyezményekbe foglalt, el nem évülő jogsértések tekintetében. A vezetők felelősségre vonása mégsem következett be, s a Biszku-üggyel végleg a jogtörténet süllyesztőjébe került.

A sortűzperek és a Biszku-ügy tanulmányozása az összes nemzetközi jogon alapuló kísérletre is kiterjedően bonyolult képletet mutat a nemzetközi büntetőjogban. A KDNP 1992. évi dr. Gáspár Miklós által jegyzett, Bruhács János nemzetközi jogász, egyetemi tanár szakértőségével készült kodifikációs kísérlete 1956. október 23-ától 1963. április 3-áig a nemzetközti büntetőjog alapján törvényben kívánta szankcionálni a gyilkosság, kínzás, deportálás ismérvei szerint minősíthető bűncselekményeket, mint el nem évülőket. Ebben az irányban tevékenykedett a Deport ’56 több feljelentése szerint, s a nemzetközi büntetőjog nyomvonalán látjuk Gellért Ádám immár évtizedes törekvését az emberiesség elleni bűntettek üldözésének gyakorlati érvényesítésére, különös tekintettel a Nagy Imre és társai sérelmére jogszolgáltatásnak álcázott bűncselekményekre. Mindezek tehát a nemzetközi büntetőjog gyakorlati „honosítására” irányuló törekvések.

Ez a kérdéskör a maga összetettségében nem tárgya tanulmányomnak, e területnek nem vagyok szakavatott ismerője, ám van róla gyakorlati tapasztalatokon alapuló véleményem, tekintettel arra is, hogy két sortűz-perben, nemzetközi jog alapján lefolytatott eljárásban, a mosonmagyaróvári és a tiszakécskei perben voltam a sértettek képviselője. Így volt módom első kézből, szó szerint testközelből megismerni az e körben született szakvéleményeket és bírósági döntéseket.

Az a meggyőződés erősödött meg bennem 1991-től egyre inkább, hogy a legjobb megoldás a magyar büntetőjog szabályainak alkalmazása, az elkövetés idejétől (nemzetközi fegyveres összeütközés, nem nemzetközi fegyveres összeütközés vagy viszonylagos békeállapot) függetlenül. A feladat a magyar büntetőjog alkalmazása előtt álló akadályok alkotmányos elhárítása volt. Ezt a célt alkalmas módon szolgálta az elévülési törvény. Minden egyéb megoldás a felelősségre vonás szűkítésével járt volna mind az érintett időszakok, mind a felelősségre vonható személyi kört illetően. Sarkalatos példája ennek az 1996-ban ugyancsak megsemmisített, 1956 szabadságharcával kapcsolatos, kormány által előterjesztett sortűztörvény, mint a nemzetközi jog alkalmazását deklaráló jog. Ennek nyomán, törvény nélkül is, 1956 rövid, utolsó negyedéve s abban a sortűzvezénylő tisztek s nem az országvezetők kerültek a bíróság elé, a törvény alkotóinak szándékától függetlenül.

A nemzetközi büntetőjog hosszú ideig, 2012-ig, a jogalkotás nagy adóssága volt, ám szinte napjainkig jogalkalmazási, értelmezési feladatot jelent, a jogterület egyes elméleti művelőinek eszmefuttatásai szerint is.

VIII. Miért nem érvényesülhetett az önkényuralmi időszak kiiktatása az elévülésből?

Az alap az elévülés kizárásának alkotmányos megoldása az igazságszolgáltatás részleges szüneteltetése idején, s ezt tartom a bűnüldözés vagy bűn nem üldözés kulcskérdésének. A fő feladat tehát az elévülési jog helyes értelmezése és részleges kiiktatása volt az önkényuralmi időszakokra tekintettel. Ez a nézet és vélemény alkotmányosan megalapozott, a 2011. évi Alaptörvényben is benne foglaltatik – hiába hangzanak el elvétve ellenkező utalások, amelyeknek hatása az oktatásban is megmutatkozik –, teljesen megfelel az ország nemzetközi kötelezettségvállalásainak. Az eddig kifejtettekből következik, figyelemmel a jogtudomány nagytekintélyű képviselőinek nézeteire is, hogy azok, akik az elévülés alkotmányos értelmezését nehezítették, késleltették és meghiúsították, ezzel megakadályozták a magyarországi büntetőjogi igazságtételt. Ezen igazságtételi csődhelyzet minden – teljesen fel sem mérhető – következményéért felelősek.

A történeti tények a ma elérhető olvasatban:

1. Az Antall-kormány – nevezetesen a miniszterelnök és az igazságügyi miniszter – azzal, hogy nem vette át a magyar jogon alapuló elévülési törvény képviseletét, bár tett egy támogató nyilatkozatot; azzal továbbá, hogy az általam előkészített meghatározó jelentőségű nemzetközi szakértői (Jescheck professzor) közreműködést a neves nemzetközi büntetőjogász szakértő készségét kifejező levelének ismeretében sem vette igénybe; továbbá azáltal, hogy az e tárgyban szervezett szakértői konferenciát (Konrád Adenauer Alapítvány konferenciája a Gellért Szállóban) elerőtlenítette, a német, cseh, lengyel, szlovák, belga szakértők számunkra kedvező tartalmú előadásai – „kiállásuk" – ellenére nem üdvözölte

a konferenciát, távolságtartóan hangoztatta (végül zátonyra futott) nemzetközi jogi törekvéseit;[44] mindezzel hozzájárult az Alkotmánybíróság 1992. március 5-ei és 1993. június 30-i megsemmisítő döntéséhez.

Előbbi megállapításaink hiteles forrásokon, szóbeli közvetlen és burkolt közléseken, egyértelmű üzeneteken alapulnak. Kónya Imre idézett könyvében[45] beszámol arról, hogy Sólyom Lászlóval 1992. március 15-én beszélt a megsemmisített törvényről, amikor Sólyom egyértelműen utalt rá: számukra jelentősége volna, hogy a kormány terjessze elő a javaslatot. *„Mit akarsz, a kormány sem támogatta a javaslatot"*, majd miután Kónya hivatkozik a formális támogatásra: *„Jó, jó, de mégsem a kormány terjesztette elő a javaslatot."* Idéztük Kónya beszélgetését Antall Józseffel március 16-án, amikor a frakcióvezető határozottan javasolta, hogy a második Zétényi-javaslatot vállalja a kormány, amit Antall elutasított, mondván: *„jogi kérdésekben az igazságügy-miniszteremre hallgatok"*.[46] Kónya Imre adatai egybecsengtek korábbi tapasztalataimmal, így Szabó András alkotmánybíróval 1995-ben telefonon folytatott beszélgetésemmel, ahol ő ugyancsak utalásszerűen a kormányra hárította a felelősséget, mondván, hogy nem a kormány terjesztette elő a megsemmisített törvényt.

Az alkotmányellenesség hamis mítoszának gyökere valóban ott volt, hogy nem a kormány terjesztette elő az 1991-es törvényt. A kormányfő – ezt ki kell mondani, mert ezzel tartozunk a magyar társadalomnak és saját becsületünknek – nem volt feltétlen híve a felelősségre vonásnak, amint a politikai közeg nem feltétlenül döntő hányada sem, ami a médiahatalommal együtt már igen jelentős volt. Nem szólunk a bírák, ügyészek nem kis részének idegenkedő beállítottságáról – tisztelet a markáns kivételnek. Az Alkotmánybíróság által korlátozott parlamentarizmus ilyetén csonka hatáskörei felett mintegy az országgyűlés fölé helyezett, nyakába ültetett Alkotmánybíróság s meghatározó súlyú elnöke által képviselt értékítéletek érvényesültek. Így a tisztességes döntést hozó országgyűlést operett színpaddá, döntését papírronggyá változtatták, máig sem pontosan visszaidézhető, ám lényegüket illetően meghatározható érdekek és erők. Nem a jóindulatú ellenzőkre gondolok…

A miniszterelnök szerepére több forrás alapján következtethetünk, így utalunk az országgyűlésben Horn Gyulának elmondott, a boszorkányüldözés vádjára válaszoló napirend előtti felszólalására, 1991. december 2-án *(„akik ezt megszavazták, és akik ezzel egyetértettek, azok tudomásul fogják venni az Alkotmánybíróság döntését, mint ahogy eddig is")*. Hol van itt a Mi?[47] Egyre jobban támaszkodhatunk

44 A végzetesen téves AB-határozat közvetett és közvetlen elutasítása – Európában általános álláspont, az angolszász jog pedig főbenjáró ügyekben nem ismer elévülést – erről szól: *A múlt feldolgozása a jogállam eszközeivel*. Jogtudományi Konferencia előadás-gyűjteménye,1992. május, Gellért Szálló. Szerk. Erhard von der Bank. Bp., 1992, Konrad Adenauer Stiftung.

45 Kónya, 477.

46 I. m. uo.

47 A miniszterelnök nem volt jelen a törvényt nagy többséggel elfogadó szavazáson.

egy-két korabeli szereplő ma még nem publikus visszaemlékezésére, s nem utolsósorban a szerzőnek az alkotmánybírósági tag Szabó Andrással folytatott beszélgetéseire. E beszélgetések során a nevezett alkotmánybíró két fontos megállapítást tett. Az egyiket 1991 nyarán, amikor azt mondta, jellemezve a tervezett igazságtételi törvényt, hogy *„nem ilyen a rendszerváltozás filozófiája"*. A másik megjegyzése 1995-ben hangzott el, amikor arra hivatkozott, hogy az általuk megsemmisített törvény nem kormányjavaslat volt, ezzel félreérthetetlenül utalva arra, hogy egy kormányjavaslatnak más következményei lettek volna. A képet még jobban árnyalja a következő levél, amelyet a lex Zétényi megsemmisítése utáni levelezés során kaptam a németországi nemzetiszocialista bűncselekményeknek a német jog alapján volt elbírálását nemzetközileg vitathatatlan szaktekintélyként megalapozó professzortól, a „büntetőjog pápájától":

„1992. június 22.

Dr. Zétényi Zsolt képviselő úr részére, Budapest

Igen Tisztelt Zétényi Doktor!

Köszönöm május 22-ei levelét, és szívesen eleget tennék egy meghívásnak az elévülési kérdéssel foglalkozó szakértői bizottságba, ha ezzel az Önök kormánya megtisztelne.

Baráti üdvözlettel Jescheck.

Professor Dr. jur. h. c. HANS-HEINRICH JESCHECK em. Direktor des Max-Planck-Instituts für auslandisches und internationales Strafrecht."[48]

A levelet azzal a kéréssel továbbítottam az igazságügy-miniszternek és a belügyminiszternek, hogy kérjék fel Jescheck professzort, aki egymaga nagyobb tekintély volt a maga területén, a „múlttal való szembenézés" terrénumán, mint három alkotmánybíróság. Véleménye kedvező lett volna, s alkotmányosan kétségbevonhatatlan. Nem éltek vele! Kell-e ehhez bővebb kommentár?

A hivatkozható források között komoly szerepe van Kahler Frigyes könyvének, *Az igazság Canossa járásá*nak, amelyben a miniszterelnök kézírásával egy világos utasítás található arra, hogy el kell venni a törvényt, értelemszerűen le kell venni a kormány kezét a törvényről, amely Zétényi nevéhez köthető, mert ez *„tehetetlennek mutatja a kormányt"*.[49] Ez a szöveg külön elemzést igényelne, a lényeg azonban így is világos.[50] A kormány a nemzetközi büntetőjogot választotta, a mindenképpen időben, személyi körben szűkebb felelősségre vonást s ezt a törvényt is, szerkesztési okok miatt, megsemmisítette az AB.

48 Zétényi Zsolt: *Mi a teendő a múlttal?* Budapest, 1994, MET, 476–477.

49 Kahler Frigyes: *Az igazság Canossa-járása.* Lakitelek, 2014, Antológia, 162–163. „István, most beszéltem Sólyom Lacival. Az igazságtétel ügyében tenni kell valamit, megoldást találni (Zétényi helyett). Ez tehetetlennek mutatja a kormányt, az őrültek, hazárdőrök stb. malmára hajtja a vizet. Rövid időn belül kérek választ! Üdv. Antall." Kahler ezzel a keltezés nélküli szöveggel 1992. október 14-én találkozott mint IM főosztályvezető.

50 A könyv egyetlen érdemleges, figyelemre méltó tévedése, hogy a büntetőjogi igazságtételt a kormány koncepciója szerint valónak állítja nyilvánvalóan tévesen, a kormánynak nem volt a magyar jogon alapuló koncepciója.

2. A megsemmisítés művét az Alkotmánybíróság végezte el, szükségképpen okolható egyedül és kizárólag ez a fórum a folyamat kisiklatásáért. Mégsem egészen ez az igazságos megítélés. Az Alkotmánybíróságnak természetesen nem lett volna szabad különbséget tenni aszerint, hogy valamely törvény képviselői indítvány vagy kormány előterjesztés folytán került az Országgyűlés asztalára, nyíltan nem is tett ilyen különbséget. Szigorúan alkotmányjogi megítélés szerint mellőznie kellett volna a törvény megsemmisítését, s legrosszabb esetben olyan részleges megsemmisítéssel is be kellett volna érnie, amelynek alapján a törvényt az Országgyűlés újra tárgyalhatta volna. A teljes körű jogalkotási tilalmat kijelentő, minden hasonló újabb törvénykezdeményezési kísérletet kizáró döntés, a magyar jogon alapuló mindennemű kísérlet eleve való elutasítása az Országgyűlés jogalkotói szuverenitását sértő határozmány volt. Tanulmányom az idézett források és szakvélemények alapján a határozat elég széles szakmai körben vallott, a 2011-évi alkotmányozással megerősített alaptalanságát és alkotmánysértő mivoltát kívánta érzékeltetni.

Elmondható, hogy a döntés, figyelemmel a német, cseh, lengyel törvényhozásnak a magyarhoz hasonló, alkotmányossági próbát kiállt törvényére, súlyos történelmi jelentőségű alkotmánybírói tévedés volt. Nem fogadható el, hogy egyenrangú lehetőség volt a törvény elfogadására és elutasítására. A magyar büntetőjogi hagyomány, a nemzetközi tapasztalatok és a rendelkezésre álló akkori alkotmány alapján egyetlenegy értelmezési lehetőséget lehetett igénybe venni, megalapozottan, meggyőzően képviselni. A jogállamot az alkotmányos garanciákkal övezett igazságtételi folyamat megnyitásával lehetett volna megfelelően képviselni, értékeit érvényre juttatni.

A kormány nem megfelelő súlyú részvétele a jogalkotási folyamatban – előterjesztői minőségének a hiánya – jelentősen rontotta az Alkotmánybíróság előtti esélyeket. A politikatudományi irodalom és a történetírás a kancellári típusú parlamentáris rendszerekben döntő fontosságot tulajdonít a végrehajtó hatalomnak és a végrehajtó hatalom vezénylő központjának, a kormánynak.

Egy ország politikai-erkölcsi megítélését, a politikai-jogi folyamatok miként-jét, hatékonyságát, eredményességét a kormány jelentősen alakítani tudja jó és rossz értelemben egyaránt. Az adott viszonyok között egy törvénymegerősítő alkotmánybírósági döntés – ami helyes, jó és tisztességes lett volna – az Alkotmánybíróság vállán hagyta volna a döntés társadalmi következményeinek súlyát az országgyűléssel megosztva, de nagyobb teherként, mintha a kormánnyal is osztozott volna ebben. Ezzel nem kívánjuk felmenteni az alkotmánybíróságot, amely kizárólag az alkotmányt és a büntetőjogot lett volna köteles követni, csupán az események jobb megértését szeretnénk előmozdítani.

3. Még egy elemről szólnunk kell. Az Alkotmánybíróság társadalmi–politikai, jogszociológiai gyökereiről és kapcsolatairól s mindennek most egy szeletéről. Az Alkotmánybíróság a rendszerváltozás idején a jogi–alkotmányozási folyamatok szilárdságát volt hivatva szavatolni; eléggé érthető módon a hatalmat elvesztő vagy hatalmat átadó állampárt számára jelentett nem csekély ga-

ranciát, alkufolyamat terméke volt még 1989-ben. Ennek megfelelően tagjainak az állampárthoz való viszonyát nem kutatták, életrajzukban ilyen adat nem volt olvasható. Az alkotmánybírói életrajzokból azonban világos volt, hogy a bírák túlnyomó többsége tekintélyes karriert futott be a pártállamban. Ez magyarázható a rendszerváltoztató folyamat békés jellegével. Mégis említenünk kell egy érzékeny pontot, amely nem tartozik a rendszerváltozás békés mivoltából következő, elviselendő „rózsaszínű" kockázati elemek közé. Az alkotmánybírósági jog ismeri a bírói elfogultság intézményét, az eljárási jogokban kizárási okként szerepel az eset, ha a bíró valamely okból nem képes az ügy pártatlan, tárgyilagos megítélésére. Ez nyilván nem a bírói felkészültség hiánya, hanem sokszor valamely élettörténeti elem, személyes érintettség megléte miatt lehet így. A bíró bejáratott alkotmányos rendszerekben ilyenkor legtöbbször maga tesz bejelentést a bíróság megfelelő fórumán, kérve, hogy közreműködésétől tekintsenek el az adott ügyben.

Képmutató magatartás volna annak elhallgatása, hogy a rendszerváltozás jellegét s ezen belül az állampárthoz tartozó személyek büntetőjogi felelősségét érintő, sarkalatos jelentőségű, bár formálisan nem sarkalatos törvényről szóló eljárásban és a határozat meghozatalában elnökként és előadó bíróként olyan bíró vett részt, akivel élő családi kapcsolatban levő apósa az állampárt központi bizottságának tagja volt, s a határozat meghozatalakor is élő személyként közismert volt, mint az egyik megye megbecsült volt MSZMP első titkára.[51] Bármilyen helyi patrióta volt is, tapasztalatom, hogy az állampárt akármelyik tisztségviselőjét tekintjük, kivétel nélkül ellenezték a büntetőjogi megoldásokat. Nem elég tisztességesnek lenni, annak is kell látszani, az ilyen bíró is érezheti magát elfogulatlannak, mégis a tisztességesség látszata megkívánta volna közreműködésének mellőzését nemcsak előadó bírói szerepkörben, hanem a határozatot hozó tanács és az Alkotmánybíróság elnökeként is. Az Alkotmánybíróságról szóló 1989. évi XXXII. törvény 19. §-a szerint a bírák kizárása tekintetében a Polgári Perrendtartásról szóló törvény rendelkezéseit kell megfelelően alkalmazni, mely szerint *„az ügy elintézéséből ki van zárva, és abban mint bíró nem vehet részt: az, akitől az ügynek tárgyilagos megítélése egyéb okból nem várható (elfogultság). 13. § (1) e) pont"*.

4. A kommunista önkényuralmi bűncselekmények a magyar jog alapján való el nem évültségének következményeit a magyar joggyakorlat egyáltalán nem alkalmazta a mai napig. A legfőbb ügyész, aki hét esztendeje tölti be hivatalát,

51 Dr. Nagy József (1916–2007). [Nekrológ.] Az 1970-es évek gazdasági reformjai alatt lett titkára, majd első titkára (1974–1980) között az MSZMP Baranya Megyei Bizottságának. Nyugalomba vonulása után 1990-ig országgyűlési képviselő. Jelentős szerepe Pécs kulturális felemelkedésében, az egyetem bővítésében, a Közgazdaság-tudományi Kar megalapításában, a múzeumok fejlesztésében, a Pécsi Akadémiai Bizottság létrehozásában.

Felvethető a Pp 13.§ (1) bek. a. pontja szerint érdekelt személy hozzátartozójának (13. §. (2) bek.), mint bírónak a c. pont szerint kizárt volta. Ez a 252. § szerint hatályonkívül helyezési ok. A korábbi AB határozatok az Alaptörvény szerint formálisan nincsenek hatályban.

1992-ben egy az igazságtételt ellenző ellenzéki párt tanácsadójaként nyíltan kiállt a büntetőjogi igazságtétellel szemben – joga volt hozzá. Nem tudjuk, hogy nézetei változtak-e az elmúlt 25 évben, ám az tény, hogy Magyarország Alaptörvénye U) cikk (6) bekezdés és a lex Biszku „kommunista bűntett"-jei alapján való el nem évülésre alapított büntetőeljárás egyetlen egy sem indult az ő legfőbb ügyészsége alatt. Ezen állapot teljesen megfelel régi nézeteinek.[52]

5. Szinte közhely már, hogy a törvény megsemmisítésében meghatározó szerepet tulajdonítanak a köztársasági elnöknek, aki a törvényt Alkotmánybíróság elé vitte. A szigorúság azonban nem kellően megalapozott, ha figyelembe vesszük, hogy a köztársasági elnököt egy olyan politikai párt delegálta, amely az országgyűlési vitában nyíltan ellenezte a felelősségre vonás megnyitását. Természetesen a köztársasági elnöknek nem lehetnek pártkötődései, ám kétségtelen, hogy sikerült mind az országgyűlést, mind a médiumokat jelentős mértékben – ha nem is feltétlenül döntő súllyal – szembeállítani az állampárti bűncselekmények miatt való felelősségre vonással. Már pedig ha a társadalmilag és országgyűlésileg erősen vitatott kérdésről van szó, s az alkotmányosság is megfelelő súllyal szerepel a vitában, nem róható fel a köztársasági elnöknek, ellenkezőleg, kötelességteljesítésként értékelhető, ha ilyen helyzetben Alkotmánybírósághoz utalja a vitatott törvényt. Ez az eljárás még nem pecsételte volna meg a törvény sorsát, de egybe kell vetnünk a kormány majdnem semleges, igen óvatos támogató magatartását és a köztársasági elnök határozott pontokba foglalt kételyeit. Ez a helyzet már a döntési folyamat elején kétségtelen előnyt nyújtott a törvény ellenzőinek, esélytöbbletet a megsemmisítő alkotmánybírósági határozatnak. Ám ez a köztársasági elnöknek nem róható fel akkora súllyal, mintha az ő szereplése döntötte volna el a törvény sorsát, az eljárás a köztársasági elnök jogkörével és hatáskörével, alkotmányos helyzetével összhangban volt. Némileg más kérdés, hogy a köztársasági elnök személyében nemcsak egy ellenzéki liberális párt jelöltje került az államfői székbe, hanem az állampárti diktatúra által megtiport, 1956-os múltú politikai elítélt személyét is látták benne az ugyancsak megtiport volt szabadságharcosok. Ez azonban az ügynek olyan morális vetülete, amely sajnálatosan nem volt meghatározó az elnöki döntés tekintetében. Az elszámolás a volt bajtársaknak már másik történet.

6. Az akkori ellenzéki pártok, néhány képviselőtől eltekintve, szemben álltak az igazságtételi törvényekkel.[53] Kónya Imre felveti, hogy az országgyűlés egészének határozatával megszavazott törvénynek nem tudott volna ellenállni az Alkotmánybíróság. Hajlok arra, hogy még a kétharmadot meghaladó többség

52 Jogálom (Bíróság vagy elévülés). Magyar Narancs, 1991. október 23. Dr. Polt Péter (Fidesz) in *Magyarország Politikai Évkönyve, 1992,* 550–551: Az ún. Zétényi–Takács-törvény dokumentumai.

53 Az országgyűlési ellenzék szabad demokrata tagjai – kivéve öt igent – nemmel szavaztak az első törvényre, s nemmel az MSZP és a FIDESZ. A KDMP minden tagja igennel szavazott, az MDF-ből 7 tartózkodás, egy nem szavazat volt.

is, hagyott volna egy pszichológiai rést a megsemmisítő döntés számára. Az ideális helyzet az lett volna, ha a kormány előterjesztését szavazza meg az országgyűlés kétharmadot meghaladó arányban. Ez támadhatatlanná tette volna a törvény lényegét.[54] Az egyszerű szótöbbséget igénylő kérdést kétharmadot megközelítő arányban szavazta meg az országgyűlés. Kormány-előterjesztés esetén a szavazati arány bizonyára jóval kedvezőbb lett volna a javaslat javára, s az alkotmánybíróság nem tudott volna ellenállni.

7. Végezetül szólnom kell saját személyemről és döntésemről, amely a törvénytervezet sorsát jelentősen meghatározta. A kelet-közép-európai térség önkényuralmi bűnökért való felelősségre vonást megnyitó egyetlen törvényét 1991. november 4-én szavazta meg a magyar országgyűlés. Olyan időben, történelmileg korán, amikor más országokban fellelhető példa, minta nem volt. A törvényt nem külföldről hoztuk be, ellenkezőleg: 1992 tavaszán egy félhivatalos utazás során magam vittem ki Bonnba, s adtam át a német igazságügyi minisztérium osztályvezetőjének, von Bülow úrnak.

A Gellért szállóbeli konferencián, a Konrad Adenauer Alapítvány jól megszervezett eszmecseréjén ismerhették meg a törvényt a csehek és a lengyelek is. Ezt a konferenciát tette súlytalanná a kormány hangsúlyos érdektelensége. A konferenciának az volt a célja, hogy a második törvényt nemzetközi háttérrel megerősítsük. Ennek az volt a lényege, hogy az elévülést bíróság ítélje meg, s a nyomozóhatóság, ügyészség elévülés címén ne tagadhassa meg bizonyos bűncselekmények nyomozását és vádképviseletét.

Természetesen hasonló történelmi helyzetek, hasonló önkényuralmi rendszerek gyakorlata hasonló orvoslási módokhoz vezethette el az igazságosságra törekvőket. Igen erős hasonlóság van a mi 1991-es törvényünk és az 1993 márciusától a térségbeli más törvények, így a német törvény szövege között.

Miért vetem fel saját felelősségemet? Azért, mert nem fordítva történt, megelőztük a többi volt kommunista államot. Nem mértem fel, hogy olyan országban éltünk, amelyben a példateremtés, a jogi helyzetek alakítása, a nehéz történelmi helyzetek megoldása nem adódik természetszerűleg az ország szellemi embereinek szellemi kelléktárából és jelleméből, hanem mindenekelőtt a külföldi példákat keresik, keresték, az igazságtétel ügyében még ezt sem.

Ilyen volt Magyarország abban az időben, manapság már jelentősen jobb a helyzet. Abban az időben is nagyon erős volt a német jogállam példája, amely a kommunista bűnökre akkor még nem mutatott fel megfelelő megoldást. Lelkiismereti és morális alapú aggodalmam abból származik, hogy ha nem sürgetem, s magányosan nem kezdeményezem a magyar elévülési törvényt, hanem telikmúlik az idő, s egyszer csak megjelenik a német példa, akkor a német jogon tudóssá vált Sólyom László vezette Alkotmánybíróság számára nem lett volna kérdés egy ilyen jellegű elévülési törvény elfogadása.

54 Az elévülési törvény 197 igen szavazatot kapott, s csak 50 ellenszavazatot, 74 tartózkodás mellett.

Túl korai volt a magyar törvény? A döntéseket az egyéni életben és a politikában is úgy kell meghozni, hogy megelőzzük jóvátehetetlen károk bekövetkeztét, minden napnak, minden hónapnak megvan a döntési helyzete és feladata. A rendszerváltozás hónapjai egymást követve múltak, az önkényuralmi bűnök megbüntetésére az elképzelés hiányzott, s attól tartottam, hogy a közjó követelménye a megszokás és közöny áldozatává válik, s a társadalmat, az országot, a nemzetet történelmi súlyú véres bűncselekmények sötét árnyai fogják megterhelni, elsilányítani. Attól tartottam, hogy a hatalom legitimitása, hitelessége, közmegbecsülése áldozata lesz az elhallgatott igazságtételnek. Azt reméltem viszont, hogy a részletvitákba bonyolódó országgyűlés, amelyben mondhatni nem volt olyan kérdés, amelyben teljes lett volna az egyetértés, hogy ez az országgyűlés egyetért majd abban, hogy a gyilkosok oldalára senki nem állhat, hogy a társadalom tagjainak, a nemzetnek minden törvényhozója egyformán tartozik azzal, hogy orvoslást nyújt a legnagyobb világi, földi érték, az emberi élet bűnös és tömeges kioltása ügyében, s ezzel példát mutat, ha úgy tetszik, elrettentő, visszatartó példát arra, hogy ilyen bűnök a jövőben ne történhessenek meg. Azt végképp nem gondoltam, hogy a törvény alkalmat ad a büntetőjogi igazságtétel teljes meghiúsítására.

Epilógus

Nincs az az igazságszolgáltatás, amely teljes elégtételt volna képes nyújtani a megtiportaknak, ám szégyene a törvényhozásnak és igazságszolgáltatásnak, ha azt meg idejében és hatékonyan meg sem kísérli, ha arra sem képes, hogy elviselhetővé tegye az igazságtalanságokat. Most is felteszem a kérdést, mint 1991. november 4-én, az árulás napján este, az igazságtételi törvény végszavazása előtt az ország házában: *„Mi lenne akkor, ha a 301-es és a 298-as és más parcellák és névtelen temetők és névtelen sírok néma lakói feltámadnának, ha a legéppuskázottak, azok az anyák, akik gyermekükkel vonultak fel 1956 ígéretes és egyben vészterhes napjaiban, békésen demokráciát követelve, és itt maradtak vérbe fagyva, lemészárolva, mit mondanának? Ez az a demokrácia, amiért harcoltak? Amiért életüket adták? Elfogadnák-e, hogy képtelenek vagyunk a bűnösök megnevezésére és a bűnök megméretésére."*

Aki elfelejti a múltat, arra ítéltetik, hogy újra átélje azt – mondták a régiek. Nem tehetünk mást, mint hittel és jó cselekedetekkel törekszünk arra, hogy a történelem ura irgalmas legyen hozzánk.[55]

55 Így George Santayana spanyol-amerikai filozófus.